

Predzgodovina praslovanskega naglasnega sistema v luči moskovske naglasoslovne šole

Matej Šekli

Cobiss: 1.01

Профессору В. А. Дыбо к восьмидесятилетию юбилею

V prispevku je podan pregled teorije moskovske naglasoslovne šole o predzgodovini praslovanskega naglasnega sistema. Gre za enega od poskusov pojasniti oblikovanje praslovanskega naglasnega sistema iz praindoevropskega preko vmesnega prabaltoslovanskega. Moskovska teorija ima za osnovo oblikoslovni pristop, središče katerega je naglasni tip. V svoj teoretični sistem vgrajuje nekatere prvine klasičnega naglasoslovja, nadgrajuje Stangovo teorijo, prabaltoslovanski naglasni sistem prikaže na tvorbeno-pretvorbeni način.

Ključne besede: naglasoslovje, baltoslovanščina, moskovska naglasoslovna šola, oblikonaglas, naglasni tip

Prehistory of the Proto-Slavic accentual system according to the Moscow Accentological School

This article reviews the Moscow Accentological School theory of the prehistory of the Proto-Slavic accentual system. The Moscow theory is one of several attempts to explain the formation of the Proto-Slavic accentual system from its Proto-Indo-European source through the intermediate Balto-Slavic system. The Moscow theory is based on the morphological approach, the central focus of which is accentual paradigm. This theoretical system is characterized by several elements of classical accentology, builds on Stang's theory, and presents the Proto-Balto-Slavic system in a transformational-generative manner.

Key words: accentology, Balto-Slavic, Moscow Accentological School, morphoaccent, accent paradigm

0 Uvod

V primerjalnem naglasoslovju slovanskih jezikov velja za bolj ali manj nesporno rekonstrukcija praslovanskega naglasnega sistema, tj. posameznih oblikotvornih in besedotvornih naglasnih tipov ter vanje spadajočih leksemov. Razhajanja se pojavljajo pri interpretaciji nastanka rekonstruiranega praslovanskega naglasnega sistema v odnosu do njegovega praindoevropskega izhodišča. Tako obstaja več v nekaterih točkah med seboj izključujočih se modelov geneze praslovanskega naglasnega sistema, eden od katerih je tudi moskovski model avtorjev V. A. Dyboja in

V. M. Illič-Svityča,¹ ki predstavlja osrednji model v baltoslovanskem naglasoslovju druge polovice 20. in začetka 21. stoletja. Podobno kot ostali sodobni naglasoslovni modeli ima tudi moskovski za osnovo standardni »oblikoslovni« metodološki pristop (rus. морфологическая концепция в акцентологии), katerega središče je naglasni tip. V svoj teoretični sistem vgrajuje nekatera spoznanja »glasoslovnega« pristopa (rus. фонетическая концепция в акцентологии) »klasičnega« predstavgovskega naglasoslovja (Bezenberger, Fortunatov, de Saussure, Leskien, Hanssen, Hirt, Šahmatov, Meillet, Vasiljev in Dolobko, Ivšič, Bulahovski), katerega težišče je bilo odkrivanje naglasnih sprememb in postavljanje naglasnih zakonov, izhaja iz dela norveškega jezikoslovca Ch. S. Stanga *Slavonic accentuation* (1957), prabaltoslovanski naglasni sistem v okviru teorije naglasne valence morfemov pa tipološko prikaže na tvorbeno-pretvorbeni način. Spoznanja moskovske naglasoslovne šole so v znanstveni javnosti prisotna od prvih naglasoslovnih objav V. A. Dyboja, osrednje osebnosti moskovske naglasoslovne šole, leta 1958.²

Središče »oblikoslovnega« metodološkega pristopa v naglasoslovju je spoznanje o vpetosti naglasnih prvin (naglasno mesto, zložniška kolikost, tonem) v naglasni tip ali akcentsko paradigmo. Naglasni tip je vzorec razporeditve naglasnega mesta ter različnih zložniških kolikosti in tonemov znotraj pregibalnih vzorcev ali fleksijskih paradigem pregibnih besednih vrst (tj. sklanjatvenih, spregatvenih in vzorcev pregibanja po spolu). Tako razumljen naglasni tip je torej tesno povezan s pojavljanjem naglasa v oblikovju, znotraj katerega je smotno posebej razlikovati naglas v oblikotvorju od naglasa v besedotvorju ter posledično oblikotvorne in besedotvorne naglasne tipe.

1 Praslovanski naglasni sistem

Praslovansko sinhrono gledano je netvorjene in tvorjene pregibne besedne vrste mogoče razvrstiti v posamezne praslovanske oblikotvorne in besedotvorne naglasne

¹ Med odmevnimi modeli geneze praslovanskega naglasnega sistema so poleg Dybojevega in Illič-Svityčevega vsaj še Kortlandtov (Frederik Kortland, *Slavic accentuation: a study in relative chronology*, Lisse 1975), Rasmussenov (Jens E. Rasmussen, Die Vorgeschichte der baltoslavischen Akzentuierung: Beiträge zu einer vereinfachten Lösung, *Indogermanisch, Slawisch und Baltisch: Materialien des vom 21.–22. September 1989 in Jena in Zusammenarbeit mit der Indogermanischen Gesellschaft durchgeführten Kolloquiums*, ur. B. Barschel – M. Kozianka – K. Weber, München, 1992 (Slavistische Beiträge 285), 173–200) in Klingenschmittov (Gert Klingenschmitt, Die Bedeutung des Slovenischen für die Rekonstruktion der urslavischen Akzentverhältnisse, izroček, predavanje v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete, Ljubljana, 22. 10. 1990).

² Illič-Svityč 1963; Dybo 1981, 2000; Zaliznjak 1985; Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990, 1993. – Po letu 1990 (po Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990) je v pogledih moskovske naglasoslovne šole na genezo praslovanskega naglasnega sistema prišlo do spremembe pri poimenovanju praslovanskega naglasnega pomika po Dybojevem zakonu, na kar je v pričujočem delu opozorjeno, pri čemer pa je predstavljeno stanje pojmovanja do leta 1990 (prim. 4.2).

tipe, pri čemer je prehajanje iz naglasnega tipa v naglasni tip v besedotvorju posledica praslovanske metatonije.

1.1 Praslovanski oblikotvorni naglasni tipi

Praslovanski oblikotvorni naglasni tipi so značilni za netvorjene in z neproduktivnimi praslovanskimi priponskimi obrazili izpeljane (za)jimenske besedne vrste (samostalniki, pridevnik, zaimsek) ter za sedanjik glagola. Po klasični Stangovi teoriji (Stang 1957: 56–167) je praslovansščina poznala tri tovrstne naglasne tipe (a, b, c), moskovska naglasoslovna šola pa je za nekatere sklanjatvene vzorce odkrila še četrtega (d).

1.1.1 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip a

Za praslovanski oblikotvorni naglasni tip a je bilo značilno nepremično naglasno mesto na korenu in staroakutski tonem v vseh oblikah: a) samostalniki: sln. *vólna vólno*, nštok., čak. *vùna vùnu*, rus. *во́лна во́лну* < psl. **vǫlna *vǫlnŏ* (a) ‘volna’; sln. *lǐpa lǐpo*, nštok., čak. *lǐpa lǐpu*, rus. *лѝпа лѝпу*, češ. *lǐpa lǐpu* < psl. **lǐpa *lǐpŏ* (a) ‘lipa’; sln. *grǐva grǐvo*, nštok., čak. *grǐva grǐvu*, rus. *грѝва грѝву*, češ. *hrǐva hrǐvu* < psl. **grǐva *grǐvŏ* (a) ‘griva’; sln. *brāt brāta*, nštok., čak. *brāt brāta*, rus. *брѝт брѝта*, češ. *(bratr bratra)* < psl. **brātrь *brātra* (a) ‘brat’; sln. *dīm dīma*, nštok. *dīm dīma*, rus. *ды́м ды́ма*, češ. *dým dýmu* < psl. **dǫmь *dǫma* (a) ‘dim’; rus. *ты́л ты́ла*, češ. *týl týlu* < psl. **tǫlь *tǫla* (a) ‘tilnik’; sln. *šilo*, nštok., čak. *šilo*, rus. *шѝло*, češ. *šídlo* < psl. **šǐdlo* (a) ‘šilo’; sln. *sító*, nštok., čak. *sító*, rus. *сѝто*, češ. *sító* < psl. **sǐto* (a) ‘sito’;³ b) pridevniki: nar. sln. *pǔln pǔlna pǔlno*, nštok., čak. *pùn pùna pùno* < psl. **pǔlnь *pǔlna *pǔlno* (a) ‘poln’;⁴ c) glagoli na **-ŏ-ti *-i)-šь*: sln. *lěsti lězeš lězete*, nštok. *lǝsti lǝzēš lǝzēte*, čak. *lǝst lǝzēš lǝzēte*, rus. *лѝзть лѝзешъ лѝзете*, brus. *лѝзци лѝзеш лѝзете*, ukr. *лїзти лїзеш лїзете*, češ. *lězt lezeš lezete* < psl. **lěsti *lězešь *lězete* (a); sln. *šiti šiješ šijete*, nštok. *šiti šijēš šijēte*, čak. *šīt šijēš šijete* < psl. **šiti *šiješь *šijete* (a) ‘šiti, šivati’; č) glagoli na **-i-ti *-i)-šь*: sln. *měriš mērite*, nštok. *mǝriš mǝrite*, čak. *mǝriš mǝrite*, rus. *мѝришь мѝрите*, češ. *měříš měříte* < psl. **měrišь *měrite* (a).

1.1.2 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip b

Za praslovanski oblikotvorni naglasni tip b je bilo značilno nepremično naglasno mesto na prvem/edinem zlogu končnice v sklanjatvi oziroma na prvem zlogu desno od korena v spregatvi, na katerem se pojavlja tonem tipa praslovanskega novega akuta (na dolžini ali na kračini), pri čemer prihaja do naglasnega umika s praslovanskega nestaroakutiranega zložnika na prednaglasni zlog ter do nastanka pozno-

³ Različica z drugačnim vokalizmom je ohranjena v stčeš. *sieto* < psl. **sěto* ‘sito’ (Metka Furlan v Bezljaj 1995: 239).

⁴ Pri navajanju primerjalnega gradiva iz slovanskih jezikov imajo prednost tiste knjižne različice in narečne tonemske oblike, ki izkazujejo starejše naglasno stanje (sln. *nóga nogŏ, žǐv žǐva žǐvŏ* in ne *nóga nógo, žǐv žǐva žǐvo*; nar. sln. *pǔln pǔlna pǔlno* in ne knj. sln. *pǔln pǔlna pǔlno*). Knjižnoslovenske tonemske oblike so navajane po SSKJ in SP 2001, arhaične narečnoslovenske pa predstavljajo glasovno poknjižene oblike nadiškega narečja (Šekli 2006). Oblike, ki so posledica analognih izravnjav, so navedene v oklepaju.

praslovanskega novega akuta (na dolžini ali kračini): a) samostalniki: sln. *svěca* *svěčo*, nštok. *svijěca* *svijěcu*, *svěca* *svěcu*, čak. *svičā* *svičū*, rus. *свечā* *свечу* < psł. **svěťā* **svěťŭ* (b); nar. sln. *ženā* *ženŭ*, nštok. *žēna* *žēnu*, čak. *ženā* *ženū*, rus. *женā* *жену* < psł. **ženā* **ženŭ* (b); sln. *bólha* *bólho*, nštok. *bùha* *bùho*, *bùva* *bùvo*, rus. *блoхā* *блoху* < psł. **blŭxā* **blŭxŭ* (b) 'bolha'; sln. *mlāj* *mlāja*, nštok. *mlāđ* (*mlāđa*), stčes. *mláz* < psł. **mólđŭ* **moldā* (b); knj. sln. *pòđ* *pòda*, nar. sln. *pòđ* *podā*, nštok. *pòđ* *pòda* < psł. **pòđŭ* **podā* (b) 'pod, tla'; star. knj. sln. *žrělo*, čes. *zřídlo*, nar. rus. *жерелŭ* 'odprtina, ustje, jama' < psł. **žerdlo* (b) 'žrelo'; star. knj. sln. *načělo*, *počělo*,⁵ nštok. *načělo*, *počělo*, vsł. csl. *началŭ* < psł. **-čędlŭ* (b); nar. sln. *perŭ*, čak. *perŭ*, rus. *перŭ* < psł. **perŭ* (b) 'pero'; b) pridevniki: nar. sln. *ŕstar* *ostrā* *ostrŭ*, nštok. *ŕstar* (*ŕstra* *ŕstro*), čak. *ŕstar* *ŕstra* *ŕstro* < psł. **ŕstrŭ* **ostrā* **ostrŭ* (b) 'oster'; c) glagoli na **-ŕ-ti* **(j)e-šb*: sln. *mŕci* *mŕreš* *mŕrete*, nštok. *mŕci* *mŕžěš* *mŕžěte*, rus. *мŕчь* *мŕжешь* *мŕжете*, čes. *moci* *můžěš* *můžěte* < psł. **moŭi* **mŕžěšb* **mŕžěte* (b); sln. *zачěti* *zачněš*, nštok. *zачěti* *zачněš*, rus. *зачāть* *зачněшь* < psł. **zачěti* **zачněšb* (b); č) glagoli na **-i-ti* **-i-šb*: sln. *blŕdiš* *blŕdite*, nštok. *blŭdiš* *blŭdite*, rus. *блŭдишь* *блŭдите*, čes. *bloudiš* *bloudite* < psł. **blŕdišb* **blŕdite* < **blŕdišb* **blŕdite* (b₁); sln. *nŕsiš* *nŕsite*, nštok. *nŕsiš* *nŕsite*, čak. *nŕsiš* *nŕsite*, rus. *нŕсишь* *нŕсите* < psł. **nŕsišb* **nŕsite* < **nŕsišb* **nŕsite* (b₁).

1.1.3 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip c

Osnovne oblike, s pomočjo katerih je mogoče določiti praslovanski naglasni tip c, so: a) samostalniki: sln. *glāva* *glavŭ*, nštok. *glāva* *glāvu*, čak. *glāvā* *glāvu*, rus. *головā* *голову*, čes. (*hlava*) *hlavu* < psł. **golvā* **golvŭ* (c) 'glava'; rus. *ченā* *чену* < psł. **cěnā* **cěnŭ* (c) 'cena'; nar. sln. *zīma* *zimŭ*, nštok. *zīma* *zīmu*, čak. *zīmā* *zīmu*, rus. *зимā* *зиму*, čes. (*zima*) *zimu* < psł. **zimā* **zimŭ* (c) 'zima'; knj. sln. *nŕga* *nogŭ*, nar. sln. *nogā* *nogŭ*, nštok. *nŕga* *nŕgu*, čak. *nogā* *nŕgu*, rus. *ногā* *ногу* < psł. **nogā* **nogŭ* (c) 'noga'; sln. *smrād* *smradŭ*, nštok., čak. *smrād* *smrāda*, nar. rus. *смŕпод* *смŕпода*, čes. *smrad* *smradu* < psł. **smŕrdŭ* **smŕrda* (c) 'smrad'; nar. sln. *mēh* *mehā*, nštok. *mijéh* *mijēha*, *mēh* *mēha*, čak. *mīh* *mīha*, rus. *мѣх* *мѣха*, čes. *měch* *měchu* < psł. **mēxŭ* **mēxa* (c) 'meh, vreča'; sln. *mesŭ*, nštok., čak. *měso*, rus. *мясо*, čes. *maso* < psł. **męso* (c) 'meso'; b) pridevniki: sln. *živ* *zīva* *živŭ*, nštok. *živ* *zīva* (*živo*), čak. *živ* *žīvā* *živo*, rus. *жив* *живā* *живо* < psł. **živŭ* **živā* **živo* (c) 'živ'; sln. *nāg* *nāga* *nagŭ*, nštok. *nāg* *nāga* (*nāgo*), čak. *nāg* *nāgā* *nāgo*, rus. *нāг* *нāгā* *нāго* < psł. **nāgŭ* **nagā* **nāgo* (c) 'nag'; sln. *sūh* *sūha* *suhŭ*, nštok. *sūh* *sūha* (*sūho*), *sūv* *sūva* (*sūvo*), čak. *sūh* *sūhā* *sūho*, rus. *сŭх* *сŭхā* *сŭхо* < psł. **sūxŭ* **suxā* **sūxo* (c) 'suh'; sln. *mlād* *mlāda* *mladŭ*, nštok. *mlād* *mlāda* (*mlādo*), čak. *mlād* *mlādā* *mlādo*, rus. *молод* *молодā* *молодо* < psł. **mólđŭ* **moldā* **moldo* (c); knj. sln. *bŕs* *bŕsa* *bosŭ*, nar. sln. *bŕs* *bosā* *bosŭ*, nštok. *bŕs* *bŕsa* (*bŕso*), čak. *bŕs* *bosā* *bŕso*, rus. *бŕс* *бŕсā* *бŕсо* < psł. **bŕsŭ* **bosā* **bŕso* (c) 'bos'; c) glagoli na **-ŕ-ti* **(j)e-šb*: star. knj. sln. *nēsti* *nēseš* *nēsete*, nar. sln. *nesti* *nesěš* *nesete*, nštok. *nēsti* *nēsěš* (*nēsēte*), rus. *нести*

⁵ Pričakovani odraz praslovanskega prednaglasnega dolgega samoglasnika je zabeležen v starejšem knjižnem jeziku (Pleteršnik: *žrělo*, *načělo*, *počělo*), v sodobni knjižni slovenščini se pojavlja nepričakovana široka samoglasniška kakovost (SSJK, SP 2001: *žrělo*, *načělo*, *počělo*).

несѣшь (*несѣте*), brus. (*нѣсци*) *нясѣш* *нясацѣ*, ukr. *нести* *несѣш* *несете* < psł. **nesti* **nesěšb* **nesetė* (c); sln. *tręsti* *tręseš* (*tręsete*), nštok. *tręsti* *tręsěš* (*tręsete*), rus. *трясти* *трясѣшь* (*трясѣте*), brus. (*трѣсци*) *трасѣш* *трасацѣ*, ukr. *трясти* *трясѣш* *трясете* < psł. **tręsti* **tręsěšb* **tręsetė* (c); č) glagoli na *-i-ti *-i-šb: sln. *moriš* *morite*, nštok. *mōrīš* (*mōrīte*), čak. *morīš* *morītē*, rus. *морить* (*морите*) (tip brus. *крычыш* *крычыцѣ*, ukr. *кричїш* *кричитѣ*) < psł. **morīšb* **morītė* (c).

Za praslovanski oblikotvorni naglasni tip c je bilo značilno polarizirano premično naglasno mesto, kar pomeni, da se je le-to lahko nahajalo ali na prvem ali na zadnjem zlogu fonološke besede. To je **zakon Vasiljeva in Dolobka** (Vasiljev 1905; Dolobko 1927).⁶ Glede na pojavljanje naglasnega mesta v pregibalnem vzorcu je mogoče glede na fonološki status ločiti dvojce vrst oblik: fonološko naglašene in fonološko nenaglašene.

Fonološko naglašene oblike imajo lasten naglas, ki se v različnih skladenjskih zgradbah, v katerih se naglašena oblika pojavlja, ne spreminja, pri čemer je glede na vrsto naglasa mogoče ločiti tri vrste oblik: a) oblike z naglasom na zadnjem zlogu, tj. na edinem/zadnjem zlogu končnice: Isg sln. *nogó*, *glavó* < **nogŕ*, **glavŕ* < psł. **nogojŕ*, **golvojŕ*; b) oblike s staroakutskim naglasom na predzadnjem zlogu: sln. Dpl *nogām*, Lpl *nogāh*, Ipl *nogāmi*, čak. Dpl *nogān*, Lpl *nogāh*, Ipl *nogāmi*, slavonsko štštok. Dpl *nogām*, Lpl *nogāh*, Ipl *nogāmī*, rus. Dpl *ногām*, Lpl *ногāх*, Ipl *ногāми* < psł. Dpl **nogāmŕ*, Lpl **nogāxŕ*, Ipl **nogāmi*; c) oblike z novoakutskim naglasom na predzadnjem zlogu in polglasnikom v zadnjem zlogu po poznopraslovanskem umiku naglasa s praslovanskega polglasnika v šibki poziciji (sln. Lpl *zobéh* < psł. **zoběxŕ* < **zoběxŕb*).

Fonološko nenaglašene oblike (oblike ne z naglasom na zadnjem ali predzadnjem zlogu) nimajo lastnega naglasa (podobno kot starogrška *ἐγκλινόμενα*), saj se naglas spreminja glede na besedno zvezo, v kateri se nenaglašena oblika pojavlja: a) na prvem zlogu fonološke besede, tj. na prvem zlogu osnove ali na (prvi) predslonki, se naglasno mesto, in sicer praslovanski stari cirkumfleks, pojavlja ob prisotnosti same polnopomenske besede ali ob prisotnosti polnopomenske zveze in predslonk(e): strus. *рѣкѣ*, *нā рѣкѣ*, *нѣ нā рѣкѣ* < psł. **rŕkŕ*, **nā rŕkŕ*, **nĕ nā rŕkŕ*; strus. *бѣлѣ*, *нѣ бѣлѣ*, *прѣбѣлѣ* < psł. **bŕlŕ*, **nĕ bylŕ*, **prŕbŕlŕ* (Vasiljev 1905a); sln. *nogŕ*, *nā nŕgo*, *glavŕ*, *nā glāvo*, čak., nštok. *nŕgu*, *nā nogu*, *glāvu*, *nā glāvu*, rus. *ногу* : *nā ногу*, *голову*, *nā голову* < psł. **nŕgŕ*, **nā nogŕ*, **gŕlvŕ*, **nā golvŕ*; sln. *dān*, *dnĕ*, *nā dān* < psł. **dŕnŕ*, **dŕne*, **nā dŕnŕ*; b) na zadnjem zlogu fonološke besede, tj. na (enozložni) zaslonki, se naglas pojavlja ob prisotnosti polnopomenske besede (predslonk(e)) in zaslonke: rus. *взялсѣ*, *началсѣ*, *родилсѣ* < psł. **vŕzĕlŕ sĕ*, **nāčĕlŕ sĕ*, **rŕdilŕ sĕ* ← psł. **vŕzĕlŕ*, **nāčĕlŕ*, **rŕdilŕ*; nar. sln. *dānĕs/dānĕs*, nar. rus. *днĕсь*, *ночĕсь*, *осенĕсь*, *зимѣсь* : *лĕтось*, *ѣтрос* < psł. **dŕnŕsŕ*, **noĕsŕ*.

⁶ Pred tem je prvi del zakona pojasnjeval t. i. **zakon Šahmatova**, ki pravi, da se stari cirkumfleksi umakne na predslonko (Šahmatov 1901). Tako Šahmatov kot Vasiljev in Dolobko govorijo o premiku naglasa, kar pomeni, da izhajajo iz fonološke naglašenosti oblik. O fonološki nenaglašenosti praslovanskih oblik ob tipološkem sopostavljanju s starogrškimi *ἐγκλινόμενα* govori Jakobson (1963: 7–9), kar v svoj teoretični koncept integrira moskovska naglasoslovna šola (Dybo 2000: 77).

esenšb̆*, **zimqšb̆* : **lětosb̆*, **útrošb̆* ← **dьnb̆*, **nōtb̆*, **ěsenb̆*, **zîmq* : **lěto*, **útro* (Dolobko 1927: 687–693); c) polnopomenska beseda je torej **fonetično naglašena (s praslovanskim starim cirkumfleksom na prvem zlogu osnove) samo v položaju med naglašena polnopomenskima besedama ali med premoroma, tj. ko se ob njej ne pojavljajo breznaglasnice (predslonke in zaslonke) (strus. вѠдѡ : ѡ вѠдѡ, зѠ вѠдѡ, нѠ за вѠдѡ : вѠдѡ лѡ, вѠдѡ жѠ < psl. **vōdq* : **i vodq*, **zâ vodq*, **ně za vodq* : **vodq li*, **vodq žě*) (Zaliznjak 1985: 372).

Glede na fonološko naglašenost oblike, v kateri se pojavljata, je za praslovanska stara tonema možno reči, da predstavlja praslovanski stari akut **avtonomni naglas** (tj. stoji »avtonomno« na fonološko naglašenem zlogu), medtem ko predstavlja praslovanski stari cirkumfleks **avtomatični naglas** (tj. stoji »avtomatično« na prvem ali zadnjem fonetično naglašenem, a fonološko nenaglašenem zlogu fonološko nenaglašene fonetične besede).

1.1.4 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip b/a

Pri glagolih z ničto nedoločniško pripono in korenem na nosnik in jezičnik se pojavlja oblikotvorni naglasni tip b/a, kar pomeni, da glagoli tega tipa v oblikah sedanjiške osnove izkazujejo praslovanski oblikotvorni naglasni tip b, v oblikah nedoločniške osnove pa praslovanski oblikotvorni naglasni tip a (sln. *žěti žánješ*, *mlěti mēlješ*, nštok. *žěti žànjěš*, *ml(j)ěti mēljěš*, rus. *жѠть жнѠшь*, *молѠть мѠлѠшь* < psl. **žěti* **žb̆něšb̆*, **měti* **mēlēšb̆* < **žěti* **žb̆něšb̆*, **měti* **mēlēšb̆* (b/a)).

1.1.5 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip c/a

Pri glagolih z ničto nedoločniško pripono se pojavlja oblikotvorni naglasni tip c/a, kar pomeni, da glagoli tega tipa v oblikah sedanjiške osnove izkazujejo praslovanski oblikotvorni naglasni tip c, v oblikah nedoločniške osnove pa praslovanski oblikotvorni naglasni tip a (sln. *grīsti grīzeš* (*grīzete*), nštok. *grīsti grīzěš* (*grīzēte*), čak. *grīst grīzěš grīzētě*, rus. *грѡсть грѡзѠшь* (*грѡзѠте*), brus. *грѡзыци грѡзѠиу* *грѡзыцѠе*, ukr. *грѡзѡти грѡзѠиу* *грѡзѡтѠе*, češ. *hrýzt hrýzeš* (*hrýzete*) < psl. **grŷzti* **grŷzěšb̆* **grŷzetě* (c/a); sln. *žrěti žrěš žrěte*, rus. (*жрѠть жрѠшь* (*жрѠте*) < psl. **žěrti* **žb̆rěšb̆* **žb̆retě* (c/a) 'žreti'; sln. *pīti pīješ*, nštok. *pīti*, rus. *пѡть пѡшь* (*пѡте*) < psl. **pīti* **pījěšb̆*/**pījěšb̆* (c/a) 'piti').

1.1.6 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip d

Praslovanski oblikotvorni naglasni tip d je značilen samo za nekatere sklanjatvene vzorce (to so moška *o*-jevska sklanjatev, *u*-jevska in *i*-jevska sklanjatev, soglasniška sklanjatev samostalnikov srednjega spola z osnovo na *-es-) in je različica praslovanskega naglasnega tipa b: fonološko nenaglašene oblike imenovalnika/tožilnika ednine, nepremično naglasno mesto na prvem/edinem zlogu končnice v ostalih oblikah (čak. *zûb zûbâ* < psl. **zq̆bь* **zq̆bâ* (d) 'zob'; nar. sln. *mōst mostâ* (rezijansko (Bila) *l'must mostâ*) < psl. **mōstь* **mostâ* (d) 'most';⁷ sln. *uhō ušěsa* < psl. **ūxo*

⁷ V slovenščini odraz psl. naglasnega tipa d izkazuje rezijansko gradivo, kjer je razlika med psl. naglasnima tipoma b in c ter hipotetičnim psl. naglasnim tipom d vidna v odražanju naglasa pri samostalnikih moške *o*-jevske sklanjatve z enozložno osnovo s psl. kratkim sa-

**ušese* (d) : sln. *okô očęsa* < psl. **ðko *ðčese* (c)). V večini slovanskih jezikov pa naj bi že zelo zgodaj sovpadel z odrazi praslovanskih naglasnih tipov c ali b (knj. sln. *môst mostû*, nštok. *môst mõst*, rus. *мóст мóста*, češ. *most mostu* < **mòstъ *mòsta*; sln. *zôb zobâ*, nštok. *zûb zûba*, rus. *зѹб зѹба*, češ. *zub zubu* < **zôbъ *zôba*).⁸

1.2 Nepremična naglasna tipa s praslovanskim novim akutom

Poleg praslovanskega naglasnega tipa a z nepremičnim naglasnim mestom na osnovi se pojavljata še dva nepremična naglasna tipa, ki pa za razliko od tipa a izkazujejata praslovanski novi akut na osnovi, ki ni povsem jasnega nastanka, najverjetneje je pogojen z besedotvornim vzorcem (Dybo 2000: 98). Praslovanska nepremična naglasna tipa s praslovanskim novim akutom izkazujejata tele značilnosti:

(a) nepremično naglasno mesto na osnovi in praslovanski novi akut na dolžini ali na kračini v vseh sklonskih oblikah; imajo ga praslovanski dvoizložni samostalniki *ā*-jevske sklanjatve, izpeljani s praslovanskim priponskim obrazilom **-ja* (posledično je zadnji soglasnik osnove jotiran), zanje je torej značilna t. i. »jotacijska imobilizacija« (rus. йотовая иммобилизация): sln. *súša sūšo*, nštok. *sûša sûšu*, čak. *sûša sûšu*, rus. *сѹша сѹшу*, češ. (*souš*) *souše* < psl. **súša *súšq* (a'); sln. *kôža kôžo*, nštok., čak. *kôža kôžu*, rus. *кóжа кóжу*, češ. *kûže kûži* < psl. **kôža *kôžq* (a');

(a'') nepremično naglasno mesto na osnovi in praslovanski novi akut na kračini v vseh sklonskih oblikah; poznajo ga praslovanski trizložni samostalniki moške *o*-jevske in *ā*-jevske sklanjatve, izpeljani iz sestavljenih glagolov s pomočjo kvalitativnega prevoja **e* → **o* korenskega samoglasnika, zanje je torej značilna t. i. »prefiksalna imobilizacija« (rus. префиксальная иммобилизация): a) samostalniki moške *o*-jevske sklanjatve: knj. sln. *pótok potôka*, nar. sln. *potòk potôka*, nštok. *pòtok pòtoka*, čak. *potòk potòka*, rus. *помòк помòка* < psl. **potòkъ *potòka* (a'') ← **potekti *potečešb* (c) : psl. **tòkъ *tòkъ* (c) ← **tekti *tečešb* (c); b) samostalniki *ā*-jevske sklanjatve: sln. *zalôga zalôgo*, nštok. *záloga zálogu*, češ. *záloha zálohu* < psl. **zalòga *zalògo* (a'') ← **zalegti* (c).

1.3 Praslovanski besedotvorni naglasni tipi

Praslovanski besedotvorni naglasni tipi so značilni za s praslovanskimi produktivnimi priponskimi obrazili izpeljane (za)imenske besedne vrste (samostalnik, pridevnik, zaimek) ter za sedanjške in nedoločniške glagolske oblike z izjemo sedanjika. Po teoriji moskovske naglasoslovne šole (Dybo 1981: 55–196; 2000: 97–226) je

moglasnikom: rez. sln. *'buk 'boga* = knj. sln. *bôg bogâ*, nštok., čak. *bôg bôga*, rus. *бóг бóга* < psl. **bôgъ *bôga* (c) : rez. sln. *'bop bo'ba* = knj. sln. *bôb bóba*, nštok. *bôb bóba*, rus. *бóб бóба* < psl. **bôbъ *bôbâ* (b) : rez. sln. *'must mos'ta* < **mòstъ *mostâ* (d). Za hipotetični tip d je bil v rezijanskem narečju slovenščine doslej najdem samo navedeni primer. Rezijanski zgledi so prirejeni po Steenwijk 1992.

⁸ V posameznih slovanskih jezikih in njihovih narečjih se za psl. naglasni tip d pojavljajo tile odrazi: 1. poseben odraz psl. naglasnega tipa d (nar. psl. **górdъ *gordâ*, **rôgъ *rogâ*); 2. sovpad s psl. naglasnim tipom b (nar. psl. **górdъ *gordâ*, **rôgъ *rogâ*); 3. sovpad s psl. naglasnim tipom c (nar. psl. **górdъ *gôrda*, **rôgъ *rôga*) (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 129–154).

praslovanščina poznala sedem tovrstnih naglasnih tipov (A, B, C, D, E, F, G), ki imajo tele značilnosti:

(A) stalni staroakutski naglas na besedotvorni podstavi (sln. (*stârĕc*) *stârca*, nštok. *stârac stârca*, sr. čak. *stârac stârca*, rus. *стáреу стáрца* < psl. **stârĕcb* **stârĕca* (A) ← psl. **stârĕ* (a); sln. (*sĭlĕn*) *sĭlna sĭlno*, nštok. *sĭlan sĭlna sĭlno*, rus. *сĭльный* < psl. **sĭlĕnb* **sĭlĕna *sĭlĕno* (A) ← psl. **sĭla* (a); vsl. csl. *чĭстога чĭстогу* < psl. **čĭstota* **čĭstotĕ* (A) ← psl. **čĭstĕ* (a); sln. *stârost stârosti*, nštok. *stârĕst stârĕsti*, vsl. csl. *стáроств, rus. стáроств стáроству* < psl. **stârĕost* **stârĕosti* (A) ← psl. **stârĕ* (a); sln. *ribica ribico*, nštok. *ribica ribicu* < psl. **rĭybica* **rĭybicĕ* (A) ← psl. **rĭyba* **rĭybĕ* (a); sln. *krâstav krâstava krâstavo*, nštok. *krâstav krâstava krâstavo*, rus. *кóрѡставый* < psl. **kŕrstavĕ* **kŕrstava *kŕrstavo* (A) ← psl. **kŕrsta* **kŕrstĕ* (a); sln. *krâvar krâvarja*, nštok. *krâvâr krâvârja* < psl. **kŕrvarĕ* **kŕrvarĕa* (A) ← psl. **kŕrva* **kŕrvĕ* (a));

(B) stalni naglas na prvem/edinem zlogu končnice (sln. *zŕbĕc* (*zŕbca*),⁹ nštok. *zŭbac* (*zŭpca*), rus. *зубѣу зубѣа* < psl. **zŕbĕcb* **zŕbĕcĕ* (B) ← psl. **zŕbĕ* **zŕbca* (c); nar. sln. *lepŕtĕ lepŕtĕ* (rezijsko (Bila) *lopŕtĕ lopŕto*), vsl. csl. **лѣпотá лѣпотŕ* (tip rus. *сленŕмá сленŕмŕ*) < psl. **lĕpotá* **lĕpotĕ* (B) ← psl. **lĕpĕ* **lĕpĕa *lĕpĕo* (c);¹⁰ sln. *mesár mesárja*, nštok. *mĕsâr mesára*, čak. *mesâr mesârĕ* < psl. **mĕsarĕ* **mĕsarĕa* (B) ← psl. **mĕšo* (c));

(C) polarizirani mobilni naglas: sln. *močân močna močnĕ* < psl. **mŕdĕnb* **mŕdĕnĕa* (C) ← psl. **mŕdĕ* (c); sln. *mladŕst mladŕsti*, nštok. *mlädŕst mlädŕsti*, rus. *мóлодств мóлодству* < psl. **mŕldostĕ* **mŕldosti* (C) ← psl. **mŕldĕ* **mŕldĕa *mŕldo* (c); sln. *kŕvân* (*kŕvĕva*) *kŕvĕvo*, nštok. *kŕvĕn* (*kŕvĕva*) *kŕvĕvo* ≤ psl. **kŕvĕvanĕ* **kŕvĕvanĕa *kŕvĕvano* (C) ← psl. **kŕvĕ* **kŕvĕe* (c);

(D) stalni naglas na polglasniku priponskega obrazila:¹¹ sln. *stŕlĕc* (*stŕlca*), nštok. *stŕlac* (*stŕlca*), rus. *столѣу* (*столѣа*), ukr. *стĭлѣу* (*стĭлѣуĕ*) : nar. rus., brus. (*стŕlĕу*) *стŕlĕа* ≤ psl. **stŕlĕcb* **stŕlĕca* < **stŕlĕcb* **stŕlĕca* (D); sln. *grĕšĕn*

⁹ V slovenščini je pri odrazih posameznih samostalnikov na **-bcb* praslovanskega naglasnega tipa B prišlo do posplošitve bodisi naglasa imenovalnika (psl. **zŕbĕcb* **zŕbĕcĕ* (B) > sln. **zŕbĕc* **zŕbca* ≥ *zŕbĕc* *zŕbca*) bodisi naglasa odvisnih sklonov (psl. **vĕnĕcb* **vĕnĕcĕa* (B) > sln. **vĕnĕc* **vĕnca* ≥ *vĕnĕc* *vĕnca*).

¹⁰ V južni slovanščini se v tem tipu prvotno pojavlja odraz praslovanskega naglasnega tipa c (srblg. **лѣпотá лѣпотѣ* < **lĕpotá* **lĕpotĕ* (c), ki je glede na zunanje primerjalno gradivo (baltščina) drugoten. Pozneje je v posameznih sistemih prišlo do izravnave naglasa po eni izmed oblik (knj. sln. *lepŕta lepŕto*, nštok. *ljepŕta ljepŕtu*, *lepŕta lepŕtu* z izravnavo po oblikah tipa **lĕpotá* : knj. sln. *sirŕta sirŕto* z izravnavo po oblikah tipa **sĭrotĕ*); redki so primeri z ohranjenim odrazom prvotnega stanja (nar. sln. *sirŕta sirŕto* (ziljsko (Brdo) *sŕrŕta sŕrŕta*) < **sĭrotá* **sĭrotĕ*).

¹¹ V pozni praslovanščini je prišlo do naglasnega umika s polglasnika priponskega obrazila v šibkem položaju in do nastanka poznopraslovanskega novega akuta na edinem/zadnjem zlogu korena. V (zahodni in južni) slovenščini na primer se praslovanski novi akut na kračini v nezadnjem zlogu odraža v samoglasniški kakovosti (sln. *žĕna* : *žĕnski*, *kŕnj* : *kŕnjski* < psl. **žĕnĕa* (b) : **žĕnĕskŕyb* (D), **kŕnĕb* (b) : **kŕnĕskŕyb* (D)).

grěšna grěšno < psl. **grěšъnъ* **grěšъna* **grěšъno* < **grěšъnъ* **grěšъna* **grěšъno* (D) ← psl. **grěxъ* **grěxъ* (b);

(E) stalni naglas tipa novega akuta na kratkem samoglasniku priponskega obrazila (sln. *dobrôta dobrôto*, srblg. *доброта доброта*, vsl. csl. *доброта доброта* 'dobrota' < psl. **dobrôta* **dobrôtq* (E) 'dobrota' ← psl. **dobrъ* **dobrâ* **dobrô* (b); vzh. srblg. *мѡдростъ* < psl. **mōdrôstъ* **mōdrôsti* (E) ← psl. **mōdrъ* **mōdrâ* **mōdrô* (b);

(F) stalni staroakutski naglas na dolgem samoglasniku priponskega obrazila z dvema podtipoma z naglasnim mestom: (F₁) na prvem zlogu priponskega obrazila (sln. *ženica ženico*, nštok. *žēnica žēnicu* < psl. **ženica* **ženícq* (F₁) ← psl. **ženâ* **ženô* (b); sln. *rjāv rjáva rjavo*, nštok. *rdav rdava rdavo* < psl. **rъdâvъ* **rъdâva* **rъdâvo* (F₁) ← psl. **rъdâ* **rъdô* (b)); sln. *nositi*, nštok. *nòsiti*, rus. *носить* < psl. **nositi* (F₁); (F₂) na predzadnjem zlogu oblike: sln. *nožica nožico*, nštok. *nòžica nòžicu*, čak. *nožica nožicu* < psl. **nožica* **nožicq* (F₂) ← psl. **nogâ* **nògq* (c); sln. *bradavica*, nštok. *bradàvica*, nar. rus. *бородовица* < psl. **bordavica* (F₂) ← psl. **bordâ* **bôrdq* (c); sln. *moriti*, nštok. *mòriti*, rus. *морить* < psl. **moriti* (F₂),¹²

(G) stalni naglas tipa novega akuta na dolgem samoglasniku priponskega obrazila (sln. *konjár konjárja*, nštok. *kònjār (konjára)* < psl. **koňârъ* **koňârâ* (G) ← psl. **koňb* **koňâ* (b)).

Praslovanski besedotvorni naglasni tipi tvorjenk so določljivi na osnovi oblikotvornega naglasnega tipa njihovega besedotvornega predhodnika, tj. pregibne imenske besedne vrste oziroma sedanjika glagola (oblikotvorni naglasni tipi *a, *b, *c), in vrste praslovanskega priponskega obrazila. Pri slednjih sta pomembni dve dejstvi: 1. vrsta prvega zložnika priponskega obrazila (polglasnik, kratki samoglasnik, akutirani dolgi samoglasnik, neakutirani dolgi samoglasnik); 2. odsotnost : prisotnost praslovanskega naglasnega tipa C pri izpeljankah, tj. fonološko nenaglasenih oblik.

	*a	*b	*c	Zgledi
psl. *-b-/*-b-	*A *stǫgьsь *stǫgьsa	*D *stolьsь *stolьsa	*B *zqbьcь *zqbьcǫ	*-bcb _{sub} , *-bca, *-bce, *-bkb _{sub} , *-bka, *-bko, *-bj-, *-bstvo
	*A *sьlьnъ *sьlьna *sьlьno	*D *grěšьnъ *grěšьna *grěšьno	*C *mōtьnъ *mōtьna *mōtьno	*-bnъ, *-bkb _{adj} , *-bskъ

¹² Razlika med praslovanskima naglasnima podtipoma F₁ in F₂ je jasno razvidna v primerih z zloženim priponskim obrazilom (sln. *Brězovica* : *Leskòvica* : *Bəzovica* < **běrzovica* (A) : **lěskòvica* (F₁) : **bъzovica* (F₂) ← psl. **běrza* **běrzo* (a) : **lěskâ* **lěskô* (b) : **bъzъ* **bъza* (c)).

psl. *-ŷ-	*A *čŷstota *čŷstotŋ	*E *dobróta *dobróto	*B *lěpotá *lěpotŋ	*-ota
	*A *stárostŭ *stárosti	*E *mŋdrostŭ *mŋdrosti	*C *mŋldostŭ *mŋldosti	
psl. *-ŷ-	*A *rŷbica *rŷbicŋ	*F ₁ *ženíca *ženícŋ	*F ₂ *nožica *nožicŋ	*-ica, *-ina _{sub} , *-išče, *-atŭ, *-itŭ
	*A *kŋrstavŭ *kŋrstava *kŋrstavo	*F ₁ *rŷdávnŭ *rŷdáva *rŷdávo	*C *krŷnavŭ *krŷnavá *krŷnavo	*-ěvnŭ, *-avnŭ, *-et-
psl. *-ŷ-	*A *kŋrvaŷŭ *kŋrvaŷa	*G *koňáŷŭ *koňáŷa	*B *mešárŷŭ *mešárŷa	*-arŭ, *-akŭ, *-ikŭ, *-ina _{adj} , *-inŭ

Poznopraslavanski oblikotvorni in besedotvorni naglasni tipi

1.4 Praslovanska metatonija

Znotraj praslovanskega naglasnega sistema je opazna besedotvorno pogojena metatonija ali tonemska sprememba v smeri cirkumfleks > akut (natančneje praslovanski stari cirkumfleks na dolžini > praslovanski stari/novi akut na dolžini, praslovanski stari cirkumfleks na kračini > praslovanski novi akut na kračini) in stari akut/cirkumfleks > prednaglasnost. S stališča fonološke naglašenosti metatoniranega morfema gre za spremembo nenaglašenost (cirkumfleks) > naglašenost (akut) oziroma naglašenost (akut) > nenaglašenost (prednaglasnost). Posledica praslovanske metatonije je prehajanje besedotvorne podlage iz naglasnega tipa v naglasni tip ob izpeljavi.

Za praslovanščino so značilni tile prehodi med naglasnimi tipi: a) pri izpeljankah s praslovanskimi priponskimi obrazili kot *-dlo, *-jŭ, *-vŭ prehod **c, c/a** → **b**: psl. *žŷrti *žŷrešb (c/a) 'žreti' : *žŷrdlŋ (b) 'žrelo'; psl. *mŋldŭ *moldá *mŋldo (c) 'mlad' : *moldŷ *moldá (b) 'mlaj'; b) pri izpeljankah s praslovanskim priponskim obrazilom *-ja prehod **c** → **a'**: psl. *sŷxŭ *suxá *sŷxo (c) 'suh' : *sŷša *sŷšŋ (a') 'suša'; c) pri izpeljankah iz sestavljenih glagolov in oblik za srednji spol primernika prehod **c** → **a, a''**: sln. vrát vratŷ, nštok. vrát vráta, rus. sópom sópoma < psl. *vŋrtŭ *vŋrta (c) 'vrat' : sln. obrät obráta, nštok. obrat obrata, rus. oópom oópoma < psl. *obvŋrtŭ *obvŋrta (a'') 'obrat'; sln. tŋk (tŋka), Npl tokŷvi, nštok. tŋk (tŋka), rus. mòk mòka, češ. tok toku < psl. *tŋkŭ *tŋka (c) 'tok' : *potŋkŭ *potŋka (a'') 'potok'; sln. drâg drága dragŋ, nštok. drâg drága (drágo), čak. drâg drâgà drágo, rus. dôpog dôpogá dôpogo < psl. *dŋrgŭ *dorgá *dŋrgo (c) 'drag' : čak. drâže, rus. dôpŋže < psl. *dŋrŷe (a) 'dražje'.

2 Naglasni sistemi baltskih jezikov z zgodovinskojezikoslovnega vidika

Naglasni sistemi posameznih baltskih jezikov v posameznih naglasnih prvinah izkazujejo sistematične vzporednice, ki jih je mogoče zvesti na skupno prabaltsko izhodišče. **Naglasno mesto** se ujema v litovščini in stari pruščini (lit. *mótė* 'zakonska žena', *añtras antrā* 'drugi, drug', *turėti* 'imeti', *kadā* 'kdaj, kadar', *dabař* 'zdaj' = spr. *mūti* 'mati', *anters antrā* 'drug', *turīt* 'imeti', *kadden* 'kdaj, kadar', *dabber* 'še'),¹³ letonskemu lomljenemu tonemu ustreza v litovščini (in stari pruščini) akutirani prednaglasni zložnik (let. *galva* 'glava', *āzis* 'kozel', *siřds* 'srce' : lit. *galvā* 'glava', *ožys* 'kozel', *širdis* 'srce' (: Asg *gálva*, *óziq*, *širdī*) < pblt. **gál'vá*, **á'žis*, **śir'dis*). **Tonemi** so vzporedni v litovščini in v letonščini v prvem zlogu (lit. *duona* 'kruh', *liepa* 'lipa', *brólis* 'brat', *mótė* 'mati', *sáulė* 'sonce' : *draūgas* 'prijatelj', Asg *aūsi* 'uho', Asg *žiēmą* 'zima' = let. *duōna* 'kos kruha', *liēpa* 'lipa', *brālis* 'brat', *māte* 'mati', *saūle* 'sonce' : *draūgs* 'prijatelj', Asg *āusi* 'uho', Asg *ziemu* 'zima' < pblt. **dónā*, **lējipā*, **b'rālias*, **mātē*, **sáulē* : **d'rāūgas*, **āūsīn*, **zēmān*)¹⁴ kot tudi v stari pruščini, ko so le-ti posredno označeni (na dvoglasnikih in dvoglasniških zvezah) (spr. Asg m *aīnan* 'eden', *pogaūt* 'ujeti, zgrabiti', Apl *kaūlins* 'kost', Asg m *geīwan* 'živ', *boūt* 'biti', Asg *soūnon* 'sin' : *ēit* 'iti', Asg *fwāigftan* 'zvezda', Apl *āusins* 'uho', *īmt* 'vzeti', *desīmts* 'deseti' = lit. Asg m *viēna*, *pagāuti*, *kāulas*, Asg m *gýva*, *būti*, Asg *sūnu* : *eīti*, Asg *žvaigždė*, Asg *aūsi*, *īmīti*, *dešīmtas* < pblt. **āinān*, **pa'gāutėj*, **kāulas*, **gīuān*, **sūnūn* : **ēītėj*, **žuāigždēn*, **āūsīn*, **īmtėj*, **de'šīmtas*).¹⁵

Nobeden od dokumentiranih baltskih jezikov ne ohranja prvotnega prabaltskega naglasnega stanja, v vsakem od njih je prišlo do naglasnih sprememb.

2.1 Litovščina

V litovskem naglasnem sistemu je prišlo do regularnih naglasnih sprememb (naglasni pomik po drugem de Saussurjevem zakonu, krajšanje izglednih dolžin po Leskienovem zakonu, daljšanje v naglašanih odprtih nezadnjih zlogih, navzkrižna metatonija) in analognih sprememb (naglasnomestne izravnave znotraj pregibalnih vzorcev, prehajanje leksemov iz naglasnega tipa v naglasni tip).

¹³ V tretjem staropruskem katekizmu (*Enchiridion*, 1561) je na naglasno mesto mogoče sklepati na osnovi dveh grafičnih posebnosti: 1. znak \sim (v transliteraciji $\tilde{}$) označuje naglašenost enoglasnika in dvoglasnika ter samoglasnika v dvoglasniški zvezi; 2. pisni dvojni soglasniki nakazujejo, da je samoglasnik levo od njih kratak in nenaglašen ter posledično kažejo na to, da se naglasno mesto nahaja v sledečem zlogu.

¹⁴ Naglasna znamenja v vzhodnobaltskih jezikih: a) litovščina: $\acute{}$ (naglasno mesto, dolžina, litovski zgodovinski akut), $\check{}$ (naglasno mesto, dolžina, litovski zgodovinski cirkumfleks), $\grave{}$ (naglasno mesto, kračina); b) letonščina: $\tilde{}$ (dolžina, letonski rastoči tonem), $\grave{}$ (dolžina, letonski padajoči tonem), $\tilde{}$ (dolžina, letonski lomljeni tonem).

¹⁵ Označevanje tonemov v stari pruščini: 1. znak \sim na drugi sestavini dvoglasnika označuje staropruski rastoči tonem; 2. znak \sim na prvi sestavini dvoglasnika ali na prvi sestavini dvoglasniše zveze označuje staropruski padajoči tonem.

Naglasni pomik po drugem de Saussurjevem zakonu: Prabaltsko naglasno mesto se je v litovščini s prabaltskega cirkumfektiranega ali kratkega zložnika pomaknilo na neposredno sledeči prabaltski akutirani zložnik (de Saussure 1896: 157) (lit. *krúmas* (1) ‘grm’, *lāpas* (2) ‘list’ → *krúmuotas* ‘grmičast’ : *lapúotas* ‘listnat’ < pblt. **krúmótas* (I/1), **lapótas* (I/2); lit. *septyni* (3) ‘sedem’, Apl *septynius* < pblt. **septíni* (II/2), Apl **septínjōs*). Ta naglasnomestna sprememba je razvidna tako znotrajsistemsko (lit. *výras* (1) ‘mož, moški, soprog’, *piřštas* (2) ‘prst’, *kélmás* (3) ‘deblo, steblo’, *diévas* (4) ‘bog’ : Ipl *výrais*, *piřštáis* : *kélmaiš*, *dievaiš* : Apl *výrus*, *kélmus* : *pirštūs*, *dievūs* < pblt. Apl **húiráns*, **kélmánás*, **piřštáns* : **dējūáns*) kot zunajsistemsko v primerjavi s staropruskim gradivom (lit. Apl *rankàs* ‘roke’, Apl *ausis* ‘ušesa’ : stpr. Apl *rānkans* [rānkans] ‘roke’, Apl *āusins* [āusins] ‘ušesa’ < pblt. **rānkáns*, **āūsins*).

Krajšanje izglasnih dolžin po Leskienovem zakonu: a) Prabaltski (nenaglašeni in naglašeni) akutirani zložniki v (odprtem in zaprtem) zadnjem zlogu so se v litovščini skrajšali (lit. *várna* ‘vrana’, *galvà* ‘glava’, Nsg *f tà* ‘ta’ < pblt. **uárnā*, **gál’uā*, **lā*); b) Prabaltski (nenaglašeni in naglašeni) cirkumfektirani zložniki v (odprtem in zaprtem) zadnjem zlogu so v litovščini ostali dolgi (lit. Gsg *várnos*, *galvōs*, Gsg *f tō* < pblt. **uárnās*, **gál’vās*, **lā*). Ta kolikostna sprememba je razvidna tudi znotrajsistemsko (lit. *gēras* (4) ‘dober’, Nsg *f indef. gerà* : def. *geróji*, Npl *m indef. gerì* : def. *gerieji*; *sùkti* ‘zavrteti’, 1sg praes. *sukù* ‘zavrtim’ : *sukúos* ‘zavrtim se’, 2sg praes. *suki* ‘zavrtiš’ : *sukies* ‘zavrtiš se’).

Daljšanje v naglašanih odprtih nezadnjih zlogih: Prabaltska kratka **e*, **a* v naglašanih odprtih nezadnjih zlogih sta se v litovščini podaljšala, kar je razvidno tudi znotrajsistemsko (lit. *nēsti* ‘nesti’ : 3sg praes. *nēša* < pblt. **neš'téj* ‘nesti’ : 3sg praes. **neša*; lit. *avis* ‘ovca’ : Asg *āvi* < pblt. **au'is* : **auin*).

Navzkrižna metatonija: V litovščini je prišlo do navzkrižne metatonije: prabaltski akut, tj. rastoči tonem, se je spremenil v litovski padajoči tonem, prabaltski cirkumfleks, tj. padajoči tonem, se je spremenil v litovski rastoči tonem. Poimenovanje litovskih tonemov je zato samo zgodovinsko (zgodovinski akut, zgodovinski cirkumfleks). Litovska navzkrižna metatonija je razvidna zunajsistemsko v primerjavi z letonskim in staropruskim gradivom.¹⁶

Analoge spremembe: Pri fonološko nenaglašanih oblikah je v sklanjatvi prišlo do izravnave naglasa po oblikah brez naslonke (lit. Asg *gálvq* ‘glavo’, *pō gálvq* ‘po glavi’; Asg *žiēmą* ‘zimo’, *ī žiēmą* ‘proti zimi’ < pblt. **gáluān*, **pā gáluān* (II/1); **žējmān*, **in žējmān* (II/2)), medtem ko se je v spregatvi razlika med oblikami brez naslonke in oblikami z naslonko pri glagolih s cirkumfektiranim ali kratkih

¹⁶ Razliko v tonskem poteku jasno nakazujejo naglasna znamenja na dvoglasnikih in dvo-glasniških zvezah: 1. naglasno znamenje na prvi sestavini kaže na padajoči tonski potek (lit. *duona*, *pagauti*, let. *draugs*, stpr. *ēit*); 2. naglasno znamenje na drugi sestavini kaže na rastoči tonski potek (lit. *draugas*, *eiti*, let. *duona*, stpr. *pogaūt*).

Podoben pojav navzkrižne metatonije v slovanskih jezikih srečamo v križevško-podra-vskem narečju kajkavščine (**mēso* > *mēso*, **sūša* > *sūša*) (Lončarić 1996: 27–28, 49–50), v predzadnjih besednih zlogih pa tudi v poljanskem narečju slovenščine (**brēza* > *brēza*, **sē.nca* > *sē.nca*) (Stanonik 1977: 298).

zložnikom v korenu (pri katerih ni prišlo do naglasnega pomika s predslonke na koren po de Saussurjevem zakonu) ohranila (lit. *duoda* 'dá', *neduoda* 'ne dá', *atduoda* 'oddá', let. *duód* 'dá', *neduód* 'ne dá', *atduód* 'oddá' : lit. *něša* 'nese', *něneša* 'ne nese', *àtneša* 'odnese' < pblt. **dóda*, **ne dóda*, **at dóda* (II/2); **neša*, **ne neša*, **at neša* (II/2)). V knjižni litovščini sta skozi zgodovino dokumentirani predvsem težnji po prehodu leksemov med naglasnimi tipi kot $1 \geq 3$ in $2 \geq 4$, pri čemer inovacijo potrjuje tudi primerjava s stanjem v letonščini, redkeje v stari pruščini (lit. *pilnas pilná* (3) ≤ stlit. *pilnas pilna* (1) 'poln', let. *piłns piłna* 'poln' < pblt. **pilnas *pilná* (I/1) : lit. *gyvas gyvą* (II/1) 'živ', let. *dzīvs dzīva* 'živ' < pblt. **gīyas *gīyá* (II/1); lit. *vilkas vilkai* (4) ≤ stlit. *vilkas vilkai* (2) 'volk'; lit. *miglà*, Gsg *miglòs* (4) ≤ stlit. *miglà*, Gsg *mìglos* (2) 'megla' < pblt. **miglá*, Gsg **miglās* (I/2); lit. *āštras aštrà* (4) ≤ stlit. *āštras aštrà* (2) 'oster').

2.2 Letonščina

V letonskem naglasnem sistemu je prišlo do regularnih naglasnih sprememb (posplošitev naglasnega mesta na prvem zlogu, krajšanje v zadnjih zlogih večzložnic) in analognih sprememb (tonemske izravnava znotraj pregibalnih vzorcev).

Posplošitev naglasnega mesta na prvem zlogu: V letonščini je (verjetno pod vplivom substratnih in adstratnih baltofinskih jezikov, ki poznajo stalno naglasno mesto na prvem zlogu) prišlo do posplošitve naglasnega mesta na prvem zlogu. Letonski umično naglašeni zložniki imajo tele toneme: a) prabaltski akutirani prednaglasni zložnik (znotraj prabaltskega mobilnega naglasnega podtipa II/1) ima letonski lomljeni tonem (let. *galva* 'glava', lit. *galvą*, Asg *gálvą* < pblt. **gál'vā*); b) prabaltski cirkumfektirani prednaglasni zložnik (znotraj prabaltskega mobilnega naglasnega podtipa II/2) ima letonski padajoči tonem (let. *ziema* 'zima', lit. *ziemà*, Asg *žiēmą* < pblt. **zēi'mā*).

Krajšanje v zadnjem zlogu večzložnic: Prabaltski dolgi zložniki v zadnjem zlogu večzložnic so se v letonščini skrajšali (let. *vārna* 'vrana', Gsg *vārnas*, lit. *vārna* 'vrana', Gsg *vārnos* < pblt. **uárnā*, Gsg **uárnās*; 1–3sg praes. let. *saku saki saka* 'reči', lit. *sakaũ sakaĩ sākò* < pblt. **sa'kāũ *sa'kāĩ *sa'kā*; let. *labi* 'dobro', lit. *labai* 'zelo, dobro' < pblt. **la'bāĩ*), v zadnjem zlogu enozložnic pa so ostali dolgi (let. Nsg f *tā* 'ta', Gsg f *tā*, lit. Nsg f *tà*, Gsg f *tō* < pblt. Nsg f **tā*, Gsg f **tā*; let. Apl *mūs* 'mi', lit. *mūs* < pblt. **mūs*; let. Apl *trīs* 'trije', lit. *trīs* < pblt. **t'rīs*), oboje ne glede na prabaltski tonem zložnika v zadnjem zlogu.

Izravnava tonemov znotraj pregibalnih vzorcev: V letonščini je na prvem zlogu prišlo do posplošitve enega od tonemov (letonščina posledično na prvem zlogu ne pozna tonemskih premen). Pri odrazu prabaltskega mobilnega naglasnega podtipa II/1 se je na primer posplošil lomljeni tonem v prvotno fonetično naglašeni obliki, v katerih bi pričakovali rastoči tonem (let. *galva* 'glava', Asg *galvu* : lit. *galvą*, Asg *gálvą* < pblt. **gál'vā* **gálvān*, kar bi pričakovano dalo let. **galva*, Asg **galvu*).¹⁷

¹⁷ Do tipološko podobne izravnave naglasnih prvin pri odrazih samostalnikov praslovanske *ā*-jevske sklanjatve naglasnega tipa c z dolžino v osnovi je prišlo tudi v zahodnoslovanskih jezikih, kjer je bila v oblikah s pričakovano dolžino posplošena kračina (češ. *hlava hlavu*, slš. *hlava hlavu*, polj. *głowa głowę*, gluž. *hlōwa hlōwu* brez kolikostne premene za

2.3 Stara pruščina

V stari pruščini je prišlo do ene regularne naglasne spremembe (naglasni pomik po Kortlandtovem zakonu).

Naglasni pomik po Kortlandtovem zakonu: Prabaltsko naglasno mesto se je v stari pruščini s prabaltskega kratkega naglašenelega zložnika pomaknilo na neposredno sledeči zložnik (ne glede na njegove naglasne značilnosti) (Kortlandt 1974: 302) (stpr. Asg *buttan* [bu'tan] 'hiša', *dessimton* [de'simton] 'deset', Asg *gallan* [ga'lan] 'smrt', 2pl praes. *immati* [i'mati] 'vzamete', Asg m *labban* [la'ban] 'dober', *semme* [ze'mē] 'zemlja' : lit. Asg *būtą* 'stanovanje', *dėšimt* 'deset', Asg *gālą* 'konec', 2pl praes. *imate* 'vzamete', Asg m *lābą* 'dober', *žėmė* 'zemlja' < pblt. **butān*, **dešimt*, **galān*, **imatė*, **labān*, **žemė*).¹⁸

3 Prabaltoslovanski naglasni sistem

Za prabaltoslovanski naglasni sistem se navadno trdi, da je bil istoveten s prabaltskim.¹⁹ To pomeni, da ga je mogoče rekonstruirati na osnovi naglasnega stanja v baltskih jezikih, ki izkazujejo bolj arhaično naglasno stanje od slovanskih jezikov. Rekonstrukcija prabalt(oslovan)skih naglasnih tipov s pomočjo primerjalne metode in metode rekonstrukcije je osnova za tvorbeno-pretvorbeno predstavitev naglasnih značilnosti določenih morfemov posameznih oblik pregibnih besednih vrst v okviru teorije naglasne valence morfemov in postavitve pravila o določanju prabalt(oslovan)škega naglasnega mesta.

pričakovano češ. **hláva* **hlavu*, slš. **hláva* **hlavu*, polj. **glówa* **glówe*, gluž. **hlówa* **hłowu* kot odraz psl. **golŭá* **gólŭo* (c) (> sln. *gláva* *glavô*, nštok. *gláva* *glávu*, čak. *glāvà* *glávu*, rus. *головá* *голову*)).

¹⁸ Do naglasnega pomika v stari pruščini po Kortlandtovem zakonu je prišlo ne glede na fonološko naglašenost prabaltskega fonetično naglašenelega zloga in ne glede na kolikost ali tonem zložnika v ponaglasnem zlogu. Do staropruskega naglasnega pomika pride torej pod drugačnimi pogoji kot do litovskega pomika po drugem de Saussurjevem zakonu in do praslovanskega pomika po Dybojevem zakonu.

¹⁹ Istovetnost prabaltskega in prabaltoslovanskega naglasnega sistema je značilna predvsem za strukturo naglasnega sistema kot celote, razlike pa se lahko pojavljajo pri strukturiranosti in naglasu posameznih oblik: 1. oblikovne razlike: 2pl praes. psl. **jymete* 'vzamete' < **im-e-te* : lit. *imate* 'vzamete', stpr. *immati* [i'mati] < **im-a-tē*; 2. naglasne razlike: psl. **nesti* 'nesti' : lit. *nėšti* 'nesti'; psl. Npl **mėši* 'mehovi' : lit. *maišai* 'vreče'; psl. Nsg **nōb* 'noč', Gsg **nōfi*, Asg **nōb* : lit. Nsg *naktis* 'noč', Gsg *naktiės* : Asg *nāktį*; psl. Nsg **sŭnъ* 'sin', Gsg **sŭnu*, Asg **sŭnъ* : lit. Nsg *sūnus* 'sin', Gsg *sūnaū*, Asg *sūnu*. Glede na to, da v slednjih primerih baltščina izkazuje več različno naglašene oblike, je bolj verjetno, da je do analognih izravnjav prišlo v slovanščini (na primer izravnava naglasa imenovalnika po naglasu žožilnika po vzoru samostalnikov *o*-jevske sklanjatve).

3.1 Prabaltoslovanski naglasni tipi

Za rekonstrukcijo prabaltoslovanskih naglasnih tipov je najbolj povedno litovsko gradivo, zgodovinskojezikoslovno interpretirano z upoštevanjem litovskih naglasnih in analognih sprememb (prim. 2.1). Letonsko in staroprusko gradivo prabaltoslovansko rekonstrukcijo na osnovi litovskega gradiva potrjujeta oziroma jo ponekod nekoliko modificirata: letonščina v primerih, ko je v litovščini prišlo do analognih sprememb (prim. 2.2); stara pruščina v primerih, ko je v litovščini prišlo do naglasnega pomika po de Saussurjevem zakonu (prim. 2.3).

Prabaltoslovansščina je poznala dva osnovna naglasna tipa (I, II), ki sta glede na tonem naglašenege zložnika v osnovi imela vsak po dva naglasna podtipa (I/1, I/2, II/1, II/2).

Prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip (I) je imel nepremično naglasno mesto na osnovi (osnova je torej vsebovala vsaj en fonološko naglašeni morfem, in sicer koren ali priponsko obrazilo) ter je imel dva naglasna podtipa: A) s prabaltoslovanskim akutiranim zložnikom v osnovi (**I/1**): a) naglasno mesto je bilo na korenu (**I/1_{Rx}**); b) naglasno mesto je bilo na priponskem obrazilu (**I/1_{Sx}**); B) s prabaltoslovanskim cirkumfektiranim ali kratkim zložnikom v osnovi (**I/2**): a) naglasno mesto je bilo na korenu (**I/2_{Rx}**); b) naglasno mesto je bilo na priponskem obrazilu (**I/2_{Sx}**).

Prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II) je imel fonološko naglašene oblike z naglasnim mestom na edinem/zadnjem zlogu končnice in fonološko nenaglašene oblike s fonetičnim naglasnim mestom na prvem ali zadnjem zlogu fonološke besede (osnova je torej vsebovala samo fonološko nenaglašene morfeme) ter je imel dva podtipa: A) s prabaltoslovanskim akutiranim zložnikom v korenu (**II/1**); B) s prabaltoslovanskim cirkumfektiranim ali kratkim zložnikom v korenu (**II/2**).

3.2 Naglasna valenca morfemov

Rekonstruirani prabaltoslovanski naglasni sisetm je mogoče predstaviti na tvorbeno-pretvorbeni način v okviru teorije naglasne valence morfemov. Jedro teorije je, da ima vsak morfem neke oblike pregibne besedne vrste naglasno valenco, in sicer je morfem: 1. **naglasno dominanten**, tj. z naglasno valenco »plus« (+), če je fonološko naglašen; 2. **naglasno recesiven**, tj. z naglasno valenco »minus« (–), če je fonološko nenaglašen. Naglasno valenco so imeli vsi morfemi (korenski, besedotvorni, končniški).²⁰

3.2.1 Korenski morfemi

Prabaltoslovanski korenski morfemi so bili naglasno dominantni ali naglasno recisivni:

²⁰ Moskovska naglasoslovna šola na tvorbeno-pretvorbeni način v okviru teorije naglasne valence morfemov opisuje tudi naglasne sisteme manj raziskanih sodobnih jezikov (na primer abhazijščine, kavkaškega jezika severozahodne podskupine; Dybo 2000: 660-734).

A) naglasno **dominantni** koreni so bili značilni za prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip z naglasnim mestom na korenu (I_{Rx}), in sicer: a) **akutirani** naglasno dominantni koreni za naglasni podtip I/1 (lit. *vilna vilnq* (1) 'volna', let. *viľna viľnu* 'volna' < pbsl. **'uĩlná *'uĩlnān* ($I/1_{Rx}$); lit. *liepa liepa* (1) 'lipa', let. *liēpa liēpu* 'lipa' < pbsl. **'lėipā *'lėipān* ($I/1_{Rx}$); let. *grīva grīvu* 'ustje reke' < pbsl. **g'riūá *g'riūān* ($I/1_{Rx}$); lit. *dúona dúona* (1) 'kruh', let. *duōna duōnu* 'krajec kruha' < pblt. **'dóná *'dónān* ($I/1_{Rx}$) 'kruh'; lit. *brólis* 'brat', let. *brālis* 'brat' < pblt. **b'ráljas* ($I/1_{Rx}$);²¹ lit. *dūmai* pl. (1) 'dim', let. *dūmi* pl. 'dim' < pbsl. **'dūmāi* pl. ($I/1_{Rx}$); lit. *pilnas pilnà* (3 ≤ 1) 'poln', let. *piľns piľna* 'poln' < pbsl. **'pĩlnas *'pĩlná* ($I/1_{Rx}$)); b) **cirkumflektirani ali kračinski** naglasno dominantni koreni za naglasni podtip I/2 (lit. *blusa blusq* (2) 'bolha', let. *blusa blusu* < pbsl. **b'lusá *b'lusān* ($I/2_{Rx}$); lit. *žāmbas* (4 ≤ 2) 'rob, nekaj ostrega', let. *zūobs* 'zob' < pbsl. **žāmbas* ($I/2_{Rx}$) 'zob'; lit. *pādas* (2) 'podplat, pod, spodnji del', let. *pads* 'tlak, pod' < pbsl. **'padas* ($I/2_{Rx}$) 'pod, tla'; lit. *āštras aštrā* (4 ≤ 2) 'oster', let. *astrs astra* 'oster' < pbsl. **'aštras *'aštrā* ($I/2_{Rx}$) 'oster');

B) naglasno **recesivni** koreni so bili značilni za prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip z naglasnim mestom na priponskem obrazilu (I_{Sx}) (prim. 3.2.2) in za prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II), in sicer: a) **akutirani** naglasno recesivni koreni za naglasni podtip II/1 (lit. *galvā gálvq* (3) 'glava', let. *galva galvu* < pbsl. **gál'uá *gáluān* (II/1); stlit. *smárdas* (3) 'vonj, smrad', let. *smārdas* < pbsl. **smárdas* (II/1) 'vonj, smrad'; lit. *gývas gývā* (3) 'živ', let. *dzīvs dzīva* 'živ' < pbsl. **gī'vas *gī'vān* (II/1); lit. *nuogas nuogā* (3) 'nag', let. *nuōgs nuōga* 'nag' < pbsl. **nōgas *nō'gā* (II/1)); b) **cirkumflektirani ali kračinski** naglasno recesivni koreni za naglasni podtip II/2 (nar. lit. *kainā kainq* (4) 'cena' < pbsl. **kāj'nā *kāj'nān* (II/2); lit. *ziemā žiēmq* (4) 'zima', let. *ziema ziemu* < pbsl. **žēi'mā *žēimān* (II/2); lit. *nagā nāq* (4) 'kopito' < pbsl. **nā'gā *nagān* (II/2) 'nohti, noga'; lit. *maišas maišā* (4) 'vreča', let. *māiss māisi* 'vreča' < pbsl. **māi'sas *māi'sāi* (II/2) 'meh, vreča'; lit. *sausas sausā* (4) 'suh', let. *sāuss sāusa* 'suh' < pbsl. **sāusas *sāu'sā* (II/2); lit. *bāsas basā* (4) 'bos', let. *bass basa* 'bos' < pbsl. **basas *ba'sā* (II/2)).

3.2.2 Besedotvorni morfemi

Prabaltoslovanski besedotvorni morfemi, od katerih so tu obravnavana samo priponska obrazila, so bili naglasno dominantni, drugotno dominantni, recesivni.

Naglasno **dominantna** priponska obrazila so spreminjala naglasno valenco neposredno pred seboj stoječih morfemov, naglasno recesivni morfem je namreč postal naglasno drugotno dominantni morfem, pri čemer se je prabaltoslovanski recesivni akut metatoniral v dominantni cirkumfleks. Tovrstna priponska obrazila so bila: lit. **-tas, -stas, -klas, -vas, -kas** < ie. **-tó-, *-stó-, *-tló-, *-uó-, *kó-*_{sub} (lit. *dėti* 'položiti', let. *dēi* 'leči jajca': lit. *dēklas* 'prevleka, ovoj' < pblt. **dēt'tėj* (II/1) :

²¹ Oblika lit. *brólis* 'brat', let. *brālis* 'brat' < pblt. **b'ráljas* (I/1) je (vzhodno)baltska inovacija, odraz prvotne oblike je posredno ohranjen v izpeljankah lit. *broterēlis* 'bratec', *bróterautis* 'bratiti se' ← pblt. **b'rátēr* (I/1), pri čemer je prvotni naglas ohranjen v lit. *bróterautis*.

**dětlān* (I/2) < **dětlān* (II/1)); psl. **-dlo*, **-jb*, **-v̄b* < ie. **-tló-*, **-jó-*, **-uó-* (psl. **žerti* **žbrešb* (c/a) ‘žreti’ : **žerdló* (b) ‘žrelo’ < pbsl. **gér'těj* (II/1) : **gěrtlān* (I/2) < **gértlān* (II/1)) (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 8899).

Naglasno **drugotno dominantna** priponska obrazila (za razliko od naglasno prvotno dominantnih) spremembe naglasne valence neposredno pred seboj stoječih morfemov niso povzročala. Tovrstna priponska obrazila so bila: a) **akutirana** naglasno drugotno dominantna priponska obrazila: lit. *-uotas*, *-ytis*, *-iena* < ie. **-ō-tó-*, **-ī-tjó-*, **-ēj-nā* (stlit. *mltuotas* *mltuota* ‘mokast’, *dumblúotas* *dumblúota* ‘muljast, blaten’, *taukuotas* *taukuota* ‘masten’, *kraujúotas* *kraujúota* ‘kravav’ < pblt. **mltótas* **mltótá* (I/1_{Rx}), **dūmblótas* **dūmblótá* (I/2_{Rx}), **táu'kótas* **táu'kótá* (I/1_{Sx}), **krāũ'jótas* **krāũ'jótá* (I/1_{Sx}) ← lit. *mltai* (1) ‘moka’, *duĩblas* (2) ‘mulj, blato’, *taukai* (3) ‘mast’, *kraũjas* (4) ‘kri’ < pblt. **mltas* (I/1), **dūmbblas* (I/2), **táu'kas* (II/1), **krāũ'jas* (II/2)); psl. **-atb*, **-itb*, **-ica*, **-ina*_{sub}, **-išče* < ie. **-ō-tó-/ā-tó-*, **-ī-tjó-*, **-ēj-nā*, **-ī-kā*, **-ī-skjó-* (psl. **v̄vlnatb* (A), **ženāt* (F₁), **bordāt* (F₂) = **mēsática* (F)²² ← **v̄vlna* (a), **ženā* (b), **bordā* (c), **mēsō* (c)); b) **cirkumflektirana ali kračinska** naglasno drugotno dominantna priponska obrazila: lit. *-ybe*, *-okas*, *-ykas*, *-inykas* (≥ *-ininkas*); *-ikas*, *-ukas*_{sub}, *-is*, *-inis*, *-tuvas*, *-ata* < ie. **-ī-b^(h)iā*, **-ā-kó-*, **-ī-kó-*; **-i-kó-*, **-u-kó-*, **-i-jó-*, **-i-n-jó-*, **-tu-uó-*, **-o-tā-* (stlit. *priešinykas* ‘nasprotnik’, *viētinykas* ‘namestnik’, *darbinykas* ‘delavec’, *žoliniŭkas* ‘zeliščar’²³ < pblt. **p'rėjšiniŭkas* (I/1_{Rx}), **u'ējitiŭkas* (I/2_{Rx}), **dārbi'niŭkas* (I/2_{Sx}), **žāli'niŭkas* (I/2_{Sx}) ← lit. *priešas* (1) ‘sovražnik’, *vietà* (2) ‘mesto, prostor, kraj’, *dārbas* (3) ‘delo’, *žolē* (4) ‘trava, zelišče’ < pblt. **p'rėjšias* (I/1), **u'ējītā* (I/2), **dārbas* (II/1), **žā'lē* (II/2)); psl. **-akb*, **-ikb*, **-ota*; **-bc-*, **-čk-*, **-bj-* < ie. **-ō-kó-/ā-kó-*, **-ī-kó-*, **-o-tā-*, **-i-kó-*, **-u-kó-*, **-i-jó-* (psl. **stār̄bcb* (A), **stol̄bcb* (D), **zqb̄bcb* (B) ← **stār̄b* (a), **stol̄b* (b), **zqb̄b* (c)).

Naglasno **recesivna** priponska obrazila so bila: a) **akutirana**: lit. *-yba*, *-ingas*, *-okas* < **-ī-b^(h)iā*, **-ŋ-g^(h)ó-*, **-ā-kó-* (stlit. *ilgokas* *ilgoka* ‘malo dolg’, *mažokas* *mažoka* ‘majcen’, *šaltokas* *šaltokà* ‘mrzlkast’, *retokas* *retokà* ‘redkast’ < pblt. **dilgākas* **dilgāká* (I/1_{Rx}), **mažākas* **mažākā* (I/2_{Rx}), **šāltākas* **šāltākā* (II/1), **retākas* **retākā* (II/2) ← lit. *ilgas* *ilgà* (3 ≤ 1) ‘dolg’, *māžas* *mažà* (4 ≤ 2) ‘majhen’, *šāltas* *šāltà* (3) ‘mrzel’, *rētas* *retà* (4) ‘redok’ < pblt. **dilgas* **dilgā* (I/1), **mažas* **mažā* (I/2), **šāltas* **šāl'tā* (II/1), **retas* **re'tā* (II/2)); psl. **-avb*, **-ēnb* (po sekundarni nazalizaciji tudi **-enb*) < **-ā-uó-*, **-ē-nó-* (psl. **kōrstavb* (A), **r̄bdāv̄b* (F₁), **kr̄v̄nav̄b* (C) : **bordavīca* (F₂) ← psl. **kōrsta* (a), **r̄bdā* (b), **kr̄v̄* **kr̄v̄e* (c), **bordā* (c)); b) **cirkumflektirana ali kračinska**: lit. *-inas*, *-ukas*_{adj}, *-iškas*, *-astis* < ie. **-i-no-*, **-u-ko-*, **-is-ko-*, **-os-ti-* (lit. *výriškas* *výriška* ‘moški’, *dvāsiškas* *dvāsiška* ‘duhoven, duševen’, *sūniškas* *sūniška* ‘sinovski’, *diēviškas* *dieviška* ‘božji, božanski’ < pblt. **u'iriškas* **u'iriškā* (I/1_{Rx}), **duasiškas* **duasiškā* (I/2_{Rx}), **sūniškas* **sūniškā* (II/1), **dējūiškas* **dējūiškā* (II/2) ← lit. *výras* (1) ‘mož’, *dvāsas* (2) ‘duh, duša’, *sūnūs* (3) ‘sin’, *diēvas* (4) ‘bog’ < pblt. **u'iras* (I/1), **duyasas*

²² Sln. *mesática* ‘vrsta ribe’ (SSKJ) < psl. **mēsática* (F).

²³ V sodobni litovščini se izpeljanke glasijo: *priešininkas* ‘nasprotnik’, *viētinkas* ‘namestnik’, *darbiniŭkas* ‘delavec’, *žoliniŭkas* ‘zeliščar’.

(I/2), **sū'nus* (II/1), **dēiγas* (II/2)); psl. *-*bnъ*, *-*vkъ*^{adj}, *-*bskъ*, *-*ostъ* < i.e. *-*i-no-*, *-*u-ko-*, *-*is-ko-*, *-*os-ti-* (psl. **sīlbnъ* (A), **grěš'bnъ* (D), **mōtbnъ* (C) ← **sīla* (a), **grěxъ* (b), **mōtъ* (c)).

3.2.3 Končniški morfemi

Prabaltoslovanski končniški morfemi so bili naglasno dominantni ali naglasno recisivni: A) prabaltoslovanske naglasno **dominantne** končnice so bile v prabaltoslovanskem mobilnem naglasnem tipu (II) naglašene; B) prabaltoslovanske naglasno **recisivne** končnice so bile v prabaltoslovanskem mobilnem naglasnem tipu (II) nenaglašene.

3.3 Prabaltoslovansko naglasno mesto

Tipološko gledano je imela prabaltoslovanščina **stalno naglasno mesto**, in sicer **na prvem naglasno dominantnem morfemu** od začetka besede: 1. oblika je imela naglasno mesto **na korenu** in posledično naglasni tip I_{R_x} ($I/1_{R_x}$, $I/2_{R_x}$), če je bil korenski morfem naglasno dominanten, pri čemer sta bila priponski in končniški morfem lahko naglasno dominantna ali naglasno recisivna: pbsl. * I_{R_x} - S_x -**Ter** (I_{R_x}); 2. oblika je imela naglasno mesto **na priponskem obrazilu** in posledično naglasni tip I_{S_x} ($I/1_{S_x}$, $I/2_{S_x}$), če je bil korenski morfem naglasno recisivni in priponski morfem naglasno dominanten (natančneje drugotno dominanten (prim. 5.4)), pri čemer je bil končniški morfem lahko naglasno dominanten ali naglasno recisivni: pbsl. * R_x - S_x -**Ter** (I_{S_x}); 3. oblika je imela naglas **na končnici** in posledično naglasni tip II ($II/1$, $II/2$), če sta bila korenski in priponski morfem naglasno recisivni, končniški morfem pa naglasno dominanten: pbsl. * R_x - S_x - I -**Ter** (II); 4. oblika je bila **fonološko nenaglašena** in posledično imela naglasni tip II ($II/1$, $II/2$), če so bili vsi morfemi naglasno recisivni: pbsl. * R_x - S_x -**Ter** (II).²⁴

²⁴ Tu so obravnavane samo oblike brez predpanskega obrazila, saj je princip pojavljanja naglasnega mesta pri oblikah s predpanskim obrazilom isti. Oblika je imela naglasno mesto **na predpanskem obrazilu**, če je bil predpanski morfem naglasno dominanten, pri čemer so bili vsi sledeči morfemi lahko naglasno dominantni ali naglasno recisivni: pbsl. * I_{P_x} - R_x - S_x -**Ter** (I_{P_x}) (sln. *pátoka* 'slabo pivo, vino, žonta', nštok. *pátoka*, rus. *námoka*, češ. *patoky* pl. < psl. **pátoka*; sln. *páberək* 'preostali sadež po trgatvi ali žetvi', češ. *paběrek* < psl. **páběrvkъ*; sln. *pástorka*, nštok. *pástōrka* < psl. **pástorvka* kažejo na to, da je bilo priponsko obrazilo psl. **pā-* naglasno dominantno; podobno tudi psl. **prā-*) (Bezljaj 1995: 15, 1, 13–14; Snoj 2003: 485).

koren	*Rx-Sx ₍₊₎ -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter
*V ₊	*V ₊ V ₊ (*I/1) _{Rx} *ujlná *ujlnān	*V ₊ V ₊ (*I/1) _{Rx} *miltōtas *miltōtā	*V ₊ V ₊ (*I/1) _{Rx} *miltōtas *miltōtā	*V ₊ V ₊ (*I/1) _{Rx} *p'rešimīkas	*V ₊ V ₊ (*I/1) _{Rx} *d'lgākas *d'lgākā
*V ₊	*V ₊ V ₊ (*I/2) _{Rx} *b'lusā *b'lusān	*V ₊ V ₊ (*I/2) _{Rx} *d'umb'lotas *d'umb'lotā	*V ₊ V ₊ (*I/2) _{Rx} *d'umb'lotas *d'umb'lotā	*V ₊ V ₊ (*I/2) _{Rx} *l'ejimīkas	*V ₊ V ₊ (*I/2) _{Rx} *mazākas *mazākā
*V ₋	*V ₋ V ₋ (*I/2) _{Rx} *gál'uā *gáluān	*V ₋ V ₋ (*I/1) _{Sx} *gērtlān	*V ₋ V ₋ (*I/1) _{Sx} *tāu'kōtas *tāu'kōtā	*V ₋ V ₋ (*I/2) _{Sx} *d'arbi'nīkas	*V ₋ V ₋ (*I/1) *sūmīskas *sūmīskā
*V ₋	*V ₋ V ₋ (*I/2) _{Rx} *žēj'mā *žējmān	*V ₋ V ₋ (*I/1) _{Sx} *krāu'jōtas *krāu'jōtā	*V ₋ V ₋ (*I/1) _{Sx} *krāu'jōtas *krāu'jōtā	*V ₋ V ₋ (*I/2) _{Sx} *žāli'nīkas	*V ₋ V ₋ (*II/2) *dējūskas *dējūskā
lit. pripone	-tas, -stas, -klas, -vas, -kas	-uotas, -ytis, -iena	-ybē, -okas, -ykas, -inykas; -ikas, -ukas _{sub} -is, -inis, -tuvas, -ata	-yba, -ingas, -okas	-inas, -ukas _{adj} -iškas, -astis
psl. pripone	*-dlo, *-j's, *-v'ь	*-at's, *-i't's, *-i'ca, *-ina _{sub} *-i'sče	*-ak't's, *-ik't's; *-ota; *-bc-, *-'k-, *-b'j-	*-av'ь, *-ēn'ь	*-b'nt's, *-b'k't's _{adj} *-b'sk't's, *-o'st's

Prabaltoslovanski oblikotvorni in besedotvorni naglasni tipi v odnosu do naglasne valence posameznih morfemov

4 Od prabaltoslovanskega do praslovanskega naglasnega sistema

Primerjava praslovanskega naglasnega sistema s prabaltoslovanskim pokaže, da se praslovanski naglasni sistem od prabaltoslovanskega razlikuje po nekaterih slovanskih naglasnih inovacijah. V praslovanščini je namreč prišlo do naglasnomestnih in tonemskih sprememb.

4.1 Praslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu

Gre za Illič-Svityčevo dopolnitev Hirtovega zakona za slovanščino: Prabaltoslovansko naglasno mesto se je v praslovanščini s prabaltoslovanskega končnega zložnika (znotraj prabaltoslovanskega naglasnega tipa II) umaknilo na prednaglasno dolžino laringalnega nastanka (Ilič-Svityč 1963: 78–82; Dybo 2000: 59–64) (psl. *grȳziti, *žěrti (c/a) < *gryziti, *žerti (c) = *nesti, *tręsti (c) < pbsl. *grŭz'těi, *gér'těi (II/1) : *nes'těi, *trěms'těi (II/2) (> lit. gráužti, let. gráužt 'glodati, gristi'; lit. gėrti, let. dzėrt 'piti'); psl. *nožica, *bordavica (F₂) < *nožicà, *bordavicà (C) < pbsl. *nag'íkà, *bãrdãv'íkà (II/2),²⁵ psl. Dpl *nogámъ, Lpl *nogáxъ, Ipl *nogámi < Dpl *nogamъ, Lpl *nogaxъ, Ipl *nogami = lit. Dpl nagóms, Lpl nagosė, Ipl nagomis < pbsl. Dpl *nagá'mus, Lpl *nagá'su, Ipl *nagá'mis). Posledica praslovanskega naglasnega umika po Hirtovem zakonu je nastanek praslovanskih naglasnih tipov c/a oziroma F₂ iz dela praslovanskih naglasnih tipov c (iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa II/1) oziroma C (in prabaltoslovanskega naglasnega tipa II z akutiranim recesivnim priponskim obrazilom v predzadnjem zlogu)²⁶ ter nastanek oblik s praslovanskim starim akutom na predzadnjem zlogu znotraj praslovanskega naglasnega tipa c/C.

4.2 Praslovanski naglasni pomik po Dybojevem zakonu

Prabaltoslovansko naglasno mesto se je v praslovanščini s prabaltoslovanskega cirkumflektiranega ali kratkega fonološko naglašeneega zloga (znotraj prabaltoslo-

²⁵ Naglasni tip psl. *nožica *nožico, *bordavica *bordavico (F₂) naj bi torej nastal iz starejšega psl. *nožicà *nōžico, *bordavicà *bōrdavico (C) po umiku naglasa po Hirtovem zakonu v oblikah z naglašeno enozložno končnico in posledično po izravnavi naglasnega mesta fonološko nenaglašenih oblik po umičnonaglašenih oblikah. Naglas prvotnih praslovanskih fonološko nenaglašenih oblik se najverjetneje posredno odraža na primer v sln. *Nōžice*, v *Stōžice* < *vŏ Nožice, *vŏ Stožice (Snoj 2009: 285). Proti tezi o prvotnem praslovanskem naglasnem tipu C (< II) pri tovrstnih samostalniki bi kazal naglas izpeljank tipa sln. *goričica*, *lisičica* ← sln. *gorica*, *lisica* < psl. *goričica, *lišičica ← *gor'ica, *liš'ica. Naglas tipa *goričica *goričico (F), *lišičica *lišičico (F) je torej enak naglasu tipa psl. *mešatica *mešatico (F < I/1_{Sx}).

²⁶ Naglas izpeljanke tipa psl. *bordavica *bordavico (F) ≤ *bordavicà *bōrdavico (II/2) ← *bōrdavъ *bordavà *bōrdavo (C = II/2) ← *bordà *bōrdq (c = II/2) kaže na prabaltoslovansko recesivno akutirano priponsko obrazilo psl. *-avъ (prabaltoslovanski akut je razviden v izpeljankah tipa psl. *rŭdãvъ *rŭdãva *rŭdãvo (F₁) ← *rŭdã *rŭdq (b)), medtem ko naglas izpeljanke tipa psl. *mešatica *mešatico (F) = *mešatica *mešatico (I/1_{Sx}) ← *mešãtъ *mešãta *mešãto (F₂ = I/1_{Sx}) ← *męšo (c = II/2) kaže na prabaltoslovansko dominantno akutirano priponsko obrazilo psl. *-atъ.

vanskega naglasnega tipa I/2) pomaknilo na sledeči zlog (Dybo 1958; Illič-Svityč 1963) (psl. **bl̥xá* **bl̥xǫ́* (b), **stol̥bcь* **stol̥bca* (D), **dobr̥ota* **dobr̥otǫ́* (E), **žen̥ica* **žen̥icǫ́* (F₁), **koňár̥b* **koňára* (G); **zq̥bьcь* **zq̥bьcá* (B), **l̥epotá* **l̥epotǫ́* (B), **m̥esar̥b* **m̥esar̥á* (B) < starejše psl. **bl̥xa* **bl̥xǫ́*, **stǫl̥bcь* **stǫl̥bca*, **dǫbr̥ota* **dǫbr̥otǫ́*, **ž̥enica* **ž̥enico*, **kǫňar̥b* **kǫňara* (I/2_{Rx}); **zq̥bьcь* **zq̥bьca*, **l̥ep̥ota* **l̥ep̥otǫ́*, **m̥esar̥b* **m̥esar̥a* (I/2_{Sx})). Posledica praslovanskega naglasnega pomika po Dybojevem zakonu je nastanek praslovanskih naglasnih tipov b, D, E, F₁, G (odvisno od samoglasnika, na katerega se je naglas pomaknil) iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa I/2_{Rx} ter praslovanskega naglasnega tipa B iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa I/2_{Sx}. Do izostanka naglasnega pomika po Dybojevem zakonu v obliki imenovalnika-tožilnika ednine je prišlo pri praindoevropskih samostalnikih moške o-jevske sklanjatve, posledica česar je nastanek praslovanskega naglasnega tipa d, t. i. **Ilič-Svityčev arhaizem** (Ilič-Svityč 1963: 118–119) (pbsl. **ʔāmbas* **ʔāmbã* > **zǫbь* **zǫbá* (d)), praslovanski samostalniki o-jevske sklanjatve moškega spola naglasnega tipa b pa so nastali iz praindoevropskih baritornirah samostalnikov o-jevske sklanjatve srednjega spola s praindoevropsko kračino v korenu (prim. 5.5.1).²⁷

4.3 Praslovanska nevtralizacija tonemskih nasprotij v fonološko nenaglašanih oblikah

Prabaltoslovanski akut in cirkumfleks v prabaltoslovanskih fonološko nenaglašanih oblikah (znotraj prabaltoslovanskega naglasnega tipa II) sta se v praslovanski nevtralizirala v cirkumfleks, kar torej pomeni, da je poznopraslovanski stari cirkumfleks posledica tonemske nevtralizacije (psl. **gǫlvǫ*, **nā golvǫ* (c); **zīmǫ*, **nā zimǫ* (c); **gr̥yzo*, **nē gryzo*, **ǫtgryzo* (c); **nēsǫ*, **nē nesǫ*, **ǫmesǫ* (c) < pbsl. **gáľuān*, **nō gáľuān* (II/1); **z̥ēmān*, **nō z̥ēmān* (II/2); **gr̥úzǫ(n)*, **ne gr̥úzǫ(n)*, **atgr̥úzǫ(n)* (II/1); **nesǫ(n)*, **ne nesǫ(n)*, **atnesǫ(n)* (II/2)). To je prvotno t. i. **Meilletov zakon**.²⁸ Posledica nevtralizacije prabaltoslovanskega akuta in cirkumfleksa v fonološko nenaglašanih oblikah je sovpad prabaltoslovanskih naglasnih tipov II/1 in II/2 v praslovanski naglasni tip c/C. Tako je torej nastal praslovanski avtomatični naglas (prim. 1.1.3).

4.4 Poznopraslovanski naglasni umik s polglasnika v šibkem položaju

S praslovanskega polglasnika v šibkem položaju se je naglas umaknil na prednaglasni zlog, na katerem je nastal poznopraslovanski novi akut (na dolžini oziroma

²⁷ Po letu 1990 moskovska naglasoslovna šola naglasni pomik po Dybojevem zakonu pojmuje nekoliko drugače: praslovanski naglas se je s prabaltoslovanskega cirkumfektiranege ali kratkega fonološko naglašanege zloga pomaknil na sledeči dominantni akut (Dybo 2000: 93–96). Oblike tipa rus. Dpl *жѣнам*, Lpl *жѣнах*, Ipl *жѣнами* so bile do leta 1990 razlagane kot inovacije znotraj ruščine (za prvotno psl. **ženātmь*, **ženāxь*, **ženāmi*), po letu 1990 pa kot prvotne (naglasnomestna premena psl. **žená* : **ženatmь*, **ženaxь*, **ženami* naj bi kazala na prisotnost/odsotnost dominantnega morfema v drugem zlogu).

²⁸ To naglasno spremembo je prvi formuliral A. Meillet (1902), ki je govoril o metatoniji akut > cirkumfleks. Razlika med Meilletovim in Dybojevim pojmovanjem naglasne spremembe je v tem, da Meillet metatonijo pojmuje kot spremembo naglasa v zlogu, ki je naglašen, medtem ko Dybo govori o nevtralizaciji tonema v zlogu, ki ni naglašen.

na kračini odvisno od kolikosti prednaglasnega zložnika) (Ivšič 1911: 182–194) (psl. Lpl **zqběxb* < **zqběxb*; psl. **nesěšb*, **trěsěšb*, **gryzěšb*; **moríšb* < **nesešb*, **trěsešb*, **gryzešb*; **morišb*).

4.5 Poznopraslovanski naglasni umik z nestarookutiranega srednjega zloga

S praslovanskega kratkega ali dolgega srednjega besednega zloga v okviru praslovanskega naglasnega tipa b, tj. s praslovanskega kratkega/dolgega samoglasnika z naglasom tipa novega akuta (s praslovanskega kratkega ali dolgega starocirkumfleksiranega samoglasnika po starejši formulaciji), je v pozni praslovanščini prišlo do naglasnega umika na prednaglasni zlog, na katerem je nastal poznopraslovanski novi akut (na dolžini oziroma na kračini odvisno od kolikosti prednaglasnega zložnika) (Ivšič 1911: 169–177; Stang 1957: 169–170). To je t. i. **Ivšič-Stangov zakon**. Do naglasnega umika ni prišlo v vseh oblikotvornih in besedotvornih vzorcih ter v vseh naglasnih tipih (psl. **mōžete*, **nōsite*, **blōdite* < **možēte*, **nosīte*, **blōdite* : **dobrōta*, **mqdrōstb*).

Tako se na primer pri praslovanskih glagolih na **-i-ti* **-i-šb* pojavljata dva podtipa naglasnega tipa b (b_1 , b_2) glede na besedotvorni pomen (iterativi, kavzativi, denominativi): a) **iterativi**, tj. ponavljalni glagoli, izkazujejo splošnoslavanski umik naglasa s praslovanskega dolgega srednjega zložnika z naglasom tipa novega akuta (psl. **blōdišb* **blōdite* < **blōdišb* **blōdite* (b_1), **nōsišb* **nōsite* < **nosišb* **nosīte* (b_1); b) **kavzativi in denominativi** (desubstantivi, deadjektivi), tj. vzročni in (izsamostalniški, izpridevniški) izimski glagoli, pa umika naglasa s praslovanskega dolgega srednjega zložnika z naglasom tipa novega akuta v vseh slovanskih jezikih ne izkazujejo (psl. **xvališb* **xvalite* (b_2), **ložišb* **ložite* (b_2)). Tako se na slovanskem jezikovnem ozemlju glede na prisotnost : odsotnost naglasnega umika s praslovanskega dolgega srednjega samoglasnika z naglasom tipa novega akuta v okviru praslovanskega naglasnega tipa b_2 na prednaglasno dolžino (psl. **xvališb* **xvalite* > nespl. sl. **xválišb* **xválite*) oziroma na prednaglasno kračino (psl. **ložišb* **ložite* > nespl. sl. **lōžišb* **ložite*) pojavljajo štiri osnovni naglasni sistemi (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 109–129): 1. tip **xválišb*, **lōžišb* (severna slovenščina, kajkavščina, severna čakavščina); 2. **xvališb*, **lōžišb* (štokavščina); 3. **xválišb* **ložišb* (južna slovenščina, južna čakavščina, knjižna beloruščina); 4. **xvališb* **ložišb* (knjižna ruščina).²⁹

<i>*xvališb</i> <i>*xvalite</i>	<i>*xválišb</i> <i>*xválite</i>	<i>*xvališb</i> <i>*xvalite</i>	<i>*xválišb</i> <i>*xválite</i>
<i>*ložišb</i> <i>*ložite</i>	<i>*lōžišb</i> <i>*ložite</i>	<i>*lōžišb</i> <i>*ložite</i>	<i>*lōžišb</i> <i>*ložite</i>

Slovanski naglasni sistemi glede na umika naglasa s srednjega zloga (razvrščeni od leve proti desni od najbolj arhaičnega do najbolj inovativnega)

²⁹ Slovensko jezikovno ozemlje se na osnovi nesplošnoslavanskih naglasnih razlik deli na dva areala s temile nesplošnoslavanskimi pojavi: **1. severnoslovanski naglasni tip** (psl. **xvališb*, **ložišb* > sev. sln. **xválišb*, **lōžišb*); **2. južnoslovanski naglasni tip** (psl. **xvališb*, **ložišb* > juž. sln. **xválišb*, **ložišb*). Natančna meja med naglasnima makroarealoma še ni natančno določena. K severnoslovenskemu naglasnemu tipu naj bi spadala štajerska narečja, rezijansko narečje in morda koroška narečja.

Prabaltoslovanska izhodišča praslovanskih naglasnih tipov so torej tale: psl. a, A < pbsl. I/1_{Rx}; psl. b, D, E, F₁, G < pbsl. I/2_{Rx}; psl. B < pbsl. I/2_{Sx}; psl. F₂ < pbsl. I/1_{Sx}; psl. c/a < pbsl. II/1; psl. c, C < pbsl. II/1, II/2.

Besedotvorni predhodniki

naglasni tip	*I/1 > *a	*I/2 > *b	*II/1 > *c/(a)	*II/2 > *c
samostalnik, pridevnik	*vĕlna *vĕlnŋ	*žĕna *žĕnŋ	*golvá *gólŋ	*bordá *bórdŋ
glagol	*lĕsti *lĕzŋ *lĕzešb *lĕzete	*mŏgti *mŏgŋ *mŏzešb *mŏzete	*gryzti *grýzŋ *gryzešb *gryzete	*trĕsti *trĕsŋ *trĕsešb *trĕsete

Izpeljanke z naglasno dominantnimi priponskimi obrazili

*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *vĕlnatb *vĕlnata *vĕlnato	*I/2 _{Rx} > *F ₁ *žĕnatb *žĕnata *žĕnato	*I/1 _{Sx} > *F ₂ *golvátb *golvátata *golvátato	*I/1 _{Sx} > *F ₂ *bordátb *bordátata *bordátato
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *kŏrvaŋb *kŏrvaŋa	*I/2 _{Rx} > *G *kŏnaŋb *kŏnaŋa	*I/2 _{Sx} > *B *mešáŋb *mešáŋa	*I/2 _{Sx} > *B *peíáŋb *peíáŋa
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *čĭstota *čĭstotŋ	*I/2 _{Rx} > *E *dŏbrota *dŏbrotŋ	*I/2 _{Sx} > *B *žĭvŏta *žĭvŏtŋ	*I/2 _{Sx} > *B *lĕpŏta *lĕpŏtŋ
	*I/1 _{Rx} > *A *stárŋbcb *stárŋbca	*I/2 _{Rx} > *D *stŏlŋbcb *stŏlŋbca	*I/2 _{Sx} > *B *tučŋbcb *tučŋbca	*I/2 _{Sx} > *B *zŏbŋbcb *zŏbŋbca

Izpeljanke z naglasno recisivnimi priponskimi obrazili

*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *kŏrstavb *kŏrstava *kŏrstavo	*I/2 _{Rx} > *F ₁ *rĕđavb *rĕđava *rĕđavo	*II/1 > *C	*II/2 > *C *krĕvanvb *krĕvanava *krĕvano
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A —	*I/2 _{Rx} > *G —	*II/1 > *C —	*II/2 > *C —
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *stárostb *stárosti	*I/1 _{Rx} > *E *mŏdrostb *mŏdrosti	*II/1 > *C *žĭvostb *žĭvosti	*II/2 > *C *mŏldostb *mŏldosti
	*I/1 _{Rx} > *A *sĭlŋb *sĭlŋna *sĭlŋno	*I/1 _{Rx} > *D *grĕšŋb *grĕšŋna *grĕšŋno	*II/1 > *C *tŭčŋb *tŭčŋna *tŭčŋno	*II/2 > *C *mŏtŋb *mŏtŋna *mŏtŋno

Zgodnjepraslovanski oblikotvorni in besedotvorni naglasni tipi

5 Od praindoevropskega do prabaltoslovanskega naglasnega sistema

Prabaltoslovanski naglasni sistem se je izoblikoval iz praindoevropskega po specifičnih prabaltoslovanskih inovacijah, ki zajemajo tako regularne naglasne spremembe (prabaltoslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu, nastanek prabaltoslovanskih tonemskih nasprotij v neizglasnih zlogih, prabaltoslovanska metatonija) kot tudi analogne modifikacije naglasnih sprememb (nastanek prabaltoslovanskega mobilnega naglasnega tipa).³⁰

5.1 Prabaltoslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu (z Illič-Svityčevo dopolnitvijo)

Praindoevropski naglas se je v prabaltoslovanščini z indoevropskega končnega zložnika nelaringalnega nastanka umaknil na indoevropski prednaglasni dolgi zložnik laringalnega nastanka (Hirt 1895: 58; Illič-Svityč 1963: 72–83).³¹ psl. **dýmъ* (a) ‘dim’ < pbsl. **dūmas* (I/1) ‘dim’ : gr. *θυμός* ‘duša, življenjska moč, pogum, strast’, sti. *dhūmáh* ‘dim, sopara’ < pie. **d^huh₂mós* ‘dim’; psl. **grīva* (a) ‘griva’ < pbsl. **grīuā* (I/1) ‘griva’ : sti. *grīvā* ‘tilnik’ < pie. **g^hrih₃uéh₂* ‘tilnik, zatilje’; pblt. **dōnā* (I/1) ‘kruh’ : sti. *dhānāh* pl. ‘žito’ < pie. **deh₃néh₂* ‘kar je dano’; psl. **pōlnъ* **pōlna* **pōlno* (a) ‘poln’ < pbsl. **pīlnas* **pīlnā* **pīlnān* (I/1) ‘poln’ : sti. *pūrñāh* *pūrñā* *pūrñām* ‘poln’, stir. *lān* ‘poln’ < pie. **pl_hh₁nós* **pl_hh₁néh₂* **pl_hh₁nóm* ‘napolnjen’. Posledica prabaltoslovanskega naglasnega umika po Hirtovem zakonu je nastanek prabaltoslovanskih samostalnikov z nemobilnim naglasnim tipom iz dela praindoevropskih oksitoniranih samostalnikov.

V primerih tipa pbsl. **g^hrīuā*, **pīlnā* < pie. **g^hrih₃uéh₂*, **pl_hh₁néh₂* naglasnega umika po zgoraj formuliranem naglasnem pravilu ne bi pričakovali. Prav tako imajo proti pričakovanju nekateri indoevropski oksitonirani samostalniki s prednaglasno dolžino laringalnega nastanka v prabaltoslovanščini mobilni naglasni tip (psl. **žīvъ* **živā* **žīuo* (c) ‘živ’ < pbsl. **g^hīuas* **g^hīuā* **g^hīuān* (II/1) ‘živ’ : sti. *jīvāh* *jīvā* *jīvām* ‘živ’ < pie. **g^hih₃uós* **g^hih₃uéh₂* **g^hih₃uóm* ‘živ’). Poleg tega v nekaterih primerih vsa baltoslovanščina ne izkazuje istega stanja (psl. **sīto* (a) ‘sito’, lit. *sietas* (1) ‘sito’ < nespl. pbsl. **sējtān* : let. *siets* ‘sito; bedro, stegno’ < nespl. pbsl. **sēj^htān* ← pie. **sējtóm* ‘sito’).³² Navedena odstopanja od pričakovanega

³⁰ V nadaljevanju so prabaltoslovanske fonološko nenaglašene oblike podane brez ikta, znaka za naglasno mesto. Fonetično naglasno mesto se nahaja na prvem zlogu fonetične besede.

³¹ Hirt je zakon prvič podal v referatu *Über den Akzent der i- und u-Deklination im Indogermanischen* v Indoeuropeistični sekciji Filološkega seminarja na Dunaju leta 1893 (Streitberg 1894: 164), prvič pa ga objavil v svoji naglasoslovni monografiji leta 1895. Hirtov zakon je leta 1963 dopolnil Illič-Svityč, natančneje je določil naravo zložnika, s katerega se naglas umakne.

³² Trimorni dvoglasnik v **sējtóm* ni nastal neposredno iz **seh₁tóm* (ker bi se to spremenilo **seh₁tóm* > **sejtóm*), temveč je bil posplošen iz sedanjske osnove pie. **seh₁-ie-* (> psl. **sējati* **sējō* **sėješi* ‘sejati’ > stcsl. *сѣяти сѣж сѣжи* ‘sejati’), izkorenska tvorba je ohranjena v stčeš. *sieto* < psl. **sēto* ‘sito’ < nespl. pbsl. **sētān* < pie. **seh₁tóm* (Metka Furlan v Bezljaj 1995: 239).

stanja so najverjetneje posledica analognih izravnjav. Znotraj tistih pregibalnih vzorcev namreč, v katerih sta se v indoevropsčini v končnem zlogu izmenjevali kračina ali dolžina kontrakcijskega nastanka na eni ter laringalna dolžina na drugi strani, so se v zgodnji prabaltoslovanščini izmenjevale oblike z naglasom na predzadnjem zlogu na eni ter oblike z naglasom na zadnjem zlogu na drugi strani (pie. Nsg **deh₃néh₂* : Gsg **deh₃néh₂es* > pbsl. Nsg **dó'ná* : Gsg **dónā̃s*; pie. **płh₁nós* **płh₁néh₂* **płh₁nóm*, **g^uih₃uós* **g^uih₃uéh₂* **g^uih₃uóm* > pbsl. **pılnas* **pıl'ná* **pıl'nān*, **g^ıı̃uas* **g^ıı̃uá* **g^ıı̃uān*; pie. NAVsg **seh₁ıtóm* : NAVpl **seh₁ıtéh₂* > pbsl. NAVsg **sétān* : NAVpl **sét'ıtá*). Pozneje je prišlo do izravnave naglasa ene od oblik, večinoma že v prabaltoslovanščini, čeprav ne v vseh primerih.³³

5.2 Oblikovanje prabaltoslovanske naglasne valence morfemov

Na osnovi praindoevropske naglašenosti oziroma nenaglašenosti posameznih morfemov je v prabaltoslovanščini prišlo do izoblikovanja naglasne valence morfemov. Praindoevropski naglašeni morfemi so v prabaltoslovanščini **naglasno dominantni morfemi** (+), tj. inherentno fonološko naglašeni. Prabaltoslovanski naglasno dominantni morfemi so bili korenski (indoevropski naglašeni koreni, tj. koreni indoevropskih bariton; prim. 5.5.1), priponski (indoevropska naglašena priponska obrazila; prim. 3.2.2), končniški (prim. 3.2.3).

Praindoevropski nenaglašeni morfemi so v baltoslovanščini **naglasno recisivni morfemi** (–), tj. inherentno fonološko nenaglašeni. Prabaltoslovanski naglasno recisivni morfemi so korenski (indoevropski nenaglašeni koreni, tj. koreni indoevropskih oksiton; prim. 5.5.2), priponski (indoevropska nenaglašena priponska obrazila; prim. 3.2.2), končniški (prim. 3.2.3).

5.3 Nastanek prabaltoslovanskih tonemskih nasprotij v neizglasnih zlogih (prvi de Saussurjev zakon ali zakon *stóti*)

Baltščina, grščina in germanščina v izglasnih zlogih pogosto izkazujejo vzporednice v vrsti tonema (ali v njegovem kolikostno-kakovostnem odrazu zložnika), kar je najverjetneje skupna poznopraindoevropska inovacija ali vsaj tendenca (Hanssen 1885) (Nsg in Gsg: lit. *várna várnos* 'vrana', *galvà galvōs* 'glava', gr. *ποινή ποιήης* 'odkupnina, plačilo', *θεά θεᾶς* 'boginja', got. *giba gibos* 'dar, darilo' < **-ā* : **-ās* < pie. **-eh₂* **-eh₂-es/-os*, toda Asg lit. *várną, gálvą* < **-ān* : gr. *ποινήν, θεάν*, got. *giba* < **-ān* < pie. **-eh₂m*).

Za razliko od tonemskih nasprotij v izglasnih zlogih pa so tonemska nasprotja v nezadnjih zlogih prabaltoslovanska inovacija. Indoevropska kolikostna nasprotja dolžina : kračina so se namreč v prabaltoslovanščini spremenila v tonemska nasprotja akut : cirkumfleks (Bezzenger 1877; Fortunatov 1880; de Saussure 1894): A) **indoevropski »dolgi« zložniki** imajo v prabaltoslovanščini akut (rastoči tonem), in sicer: a) praindoevropski kratki zložniki v položaju pred laringalom in

³³ Slovanski in baltški jeziki se v načinu izravnave naglasa v večini primerov ujemajo (lit. *dúona dúonos* (1) = let. *duōna duōnas*, psł. **pōlmb* **pōlna* (a) = stlit. *pılnas pılna* (1) = let. *pılns pılna*, psł. **zıṽb* **zıṽá* (c) = lit. *gyvas gyvą* (3) = let. *dzıvs dzıva*), obstajajo tudi pa razlike med samimi vzhodnobaltskimi jeziki (psł. **sıto* (a) = lit. *sietas* (1) ≠ let. *sięts*).

soglasnikom; b) praindoevropski dolgi zložniki, nastali po kvantitativnem prevoju po podaljšavi (po vrddhiju); c) prabaltoslovanski dolgi samoglasniki, nastali v prabaltoslovanščini po podaljšavi praindoevropskih kratkih samoglasnikov v položaju pred neaspiriranimi nezvenečini zaporniki po Winterjevem zakonu (Winter 1978) (prim. 5.5.1 A, 5.5.2 A); B) **indoevropski »kratki« zložniki**, tj. praindoevropski kratki zložniki v položaju ne pred laringalom in soglasnikom, imajo v prabaltoslovanščini cirkumfleks (padajoči tonem) oziroma kračino (prim. 5.5.1 B, 5.5.2 B).³⁴

5.4 Prabaltoslovanska metatonija

V prabaltoslovanščini je prišlo do besedotvorno pogojene metatonije, tj. tonemske spremembe, v smereh akut > cirkumfleks (»métatonie douce«) in cirkumfleks > akut (»métatonie rude«) (de Saussure 1894). Metatonija tipa cirkumfleks > akut ima vzroke v že praindoevropsčini, in sicer v indoevropskem kvantitativnem prevoju po podaljšavi (osnovna prevojna stopnja : vrddhijevska podaljšana prevojna stopnja) (pie. **uórnos* ‘vran’ : pie. **uórneh*₂ ‘pripadajoča vranu’ > pbsl. **uārnas* ‘vran’ : **uárná* ‘vrana’ > lit. *vařnas* ‘vran’ : *várna* ‘vrana’, psl. **vōrnъ* ‘vran’ : **vōrna* ‘vrana’ > sln. *vrân* : *vrána*, nštok., čak. *vrân* : *vràna*, rus. *воpон* : *воpона*) ali prabaltoslovanskem prevoju po podaljšavi praindoevropske ničte prevojne stopnje (po modelu praindoevropskega kvantitativnega prevoja po podaljšavi), medtem kot je do metatonije tipa akut > cirkumfleks prišlo v prabaltoslovanščini. V teoretičnem modelu moskovske naglasoslovne šole je šlo pri prabaltoslovanski metatoniji za spremembo naglasne valence morfema: recisivni morfem je postal dominanten, če mu je sledil dominantni morfem (dominantni morfemi so na primer besedotvorna obrazila pie. **-tò-*, **-stò-*, **-tlò-*, **-uò-*, **-jò-*, **-kò-*_{sub}) (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 85–108).

Če prabaltoslovanskemu (akutiranemu ali cirkumfektiranemu) dominantnemu morfemu neposredno sledi dominantni morfem, ne prihaja do nikakršnih prabaltoslovanskih naglasnih sprememb: **dominantni + dominantni morfem = dominantni + dominantni morfem**: pbsl. **V₊V₊(I)* = **V₊V₊(I)*; a) pbsl. **V₊V₊(I/1)* = **V₊V₊(I/1)* (psl. **šiti* **šjěšъ* (a) ‘šiti, šivati’ = **šídlo* (a) ‘šilo’ < pbsl. **sjútěj* (I/1) = **sjúdlān* (I/1)); b) pbsl. **V₊V₊(I/2)* = **V₊V₊(I/2)* (psl. **četi* **čbněšъ* (b) = **čedlò* (b) < pbsl. **kintěj* (I/2) = **kīndlān* (I/2)).

Če prabaltoslovanskemu (akutiranemu ali cirkumfektiranemu) recisivnemu morfemu neposredno sledi dominantni morfem, recisivni morfem postane drugotni dominantni morfem: **recisivni + dominantni morfem > drugotni dominantni + dominantni morfem**: pbsl. **V₋V₊(II)* > **V₊V₊(I)*; a) Če akutiranemu recisivnemu morfemu neposredno sledi dominantni morfem, akutirani recisivni morfem postane cirkumfektirani drugotni dominantni morfem, tj. spremeni naglasno valenco (rece-

³⁴ Formulirani pravili nastanka prabaltoslovanskih tonemov veljata za večino primerov. Pojavljajo pa se tudi odstopanja oziroma celo dvojni odrazi istega izhodišča (na primer tonem končnice imenovalnika množine moške o-jevske sklanjatve pie. **-oi*, sicer zaimenskega izvora; v baltščini samostalniki izkazujejo cirkumfleks, medtem ko pridevniki izkazujejo akut: lit. *maišai* ‘vreče’ : indef. *sausì*, def. *sausieji* ‘suhi’ < pbsl. **māi’sāi* : **sāu’sāi*).

sivni morfem > dominantni morfem) in doživi metatonijo (**akut** > **cirkumfleks**): akutirani recisivni + dominantni morfem > cirkumfektirani drugotni dominantni + dominantni morfem: pbsl. $*\tilde{V}V_+$ (II/1) > $*\tilde{V}_\pm V_+$ (I/2) (psl. **žěrti* **žbrešb* (c/a) 'žreti' : **žerdlo* (b) 'žrelo' < pbsl. **gér'téj* (II/1) : **gěrdlān* (I/2) < **gěrdlān* (II/1)); b) Če cirkumfektiranemu recisivnemu morfemu neposredno sledi dominantni morfem, cirkumfektirani recisivni morfem postane cirkumfektirani drugotni dominantni morfem, tj. spremeni naglasno valenco (recisivni morfem > dominantni morfem), ne doživi pa metatonije: cirkumfektirani recisivni + dominantni morfem > cirkumfektirani drugotni dominantni + dominantni morfem: pbsl. $*\tilde{V}V_+$ (II/2) > $*\tilde{V}_\pm V_+$ (I/2) (psl. **mōldv* **moldá* **mōldo* (c) 'mlad' : **moldb* **moldá* (b) 'mlaj' < pbsl. **māldas* **māldá* **māldān* (II/2) : **māldjas* (I/2) < **māldjas* (II/2)).

5.5 Nastanek prabaltoslovanskega mobilnega naglasnega tipa

Iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa je (z izjemo v primerih, v katerih je po delovanju Hirtovega zakona v baltoslovanščini prišlo do nastanka baritoniranega naglasnega tipa) nastal prabaltoslovanski mobilni naglasni tip, najverjetneje po vzoru praindoevropskega amfikinetičnega mobilnega naglasno-prevojnega tipa. Podrobnosti nastanka naglasnih značilnosti posameznih oblik znotraj mobilnega naglasnega vzorca niso povsem jasne.³⁵ V prabaltoslovanščini se tako glede na svoji praindoevropski izhodišči izoblikujeta dva dopolnjujoče razvrščena naglasna tipa glede na fonološko naglašenos korenov (dominantnost : recisivnost), ki sta glede na tonem zložnika v osnovi imela vsak po dva naglasna podtipa.

5.5.1 Prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip (I)

Prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip (I) je nastal iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa (s fonološko naglašnim korenem) ter iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa, ki je po delovanju Hirtovega zakona v prabaltoslovanščini prešel v baritonirani naglasni tip (fonološko nenaglašeni koren je postal fonološko naglašeni morfem), in sicer:

A) podtip z akutiranim zložnikom v korenu (**I/1**): a) iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa z indoevropsko dolžino laringalnega nastanka (psl. **vǫlna* (a) 'volna' < pbsl. **uǫlnā* (I/1) 'volna', sti. *ǫrnā* < **uǫrnā* 'volna', lat. *lāna* < **ulāna* 'volna' < pie. **h₂ulh₂neh₂* 'volna'; psl. **brātrb* (a) 'brat' < **brātras* ← pbsl. **brātēr* (I/1) 'brat', sti. *bhrātā* 'brat', gr. *φρατήρ* 'član istega rodu, plemena, družine', got. *brōþar* 'brat' < pie. **b^hréh₂tēr* 'brat'; psl. **tǫľb* (a) 'tilnik', sti. *tǫlam* 'šop, čop' < pie. **tǫh₂lom*); b) iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa z indoevropsko dolžino prevojnega nastanka (psl. **lǫpa* (a) 'lipa' < pbsl. **lǫpā* (I/1) 'lipa' < pie. **lǫpeh₂* 'lepljiva'); c) iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa po delovanju Hirtovega zakona (tudi v tistih primerih, kjer je v naglasnih vzorcih z oblikami z regularno umanjkanim naglasnim umikom pozneje po analogiji prišlo do posplošitve naglasnega mesta na kore-

³⁵ V primerjavi z drugimi naglasoslovnimi modeli geneze prabaltoslovanskega naglasnega sistema Dybojev in Illič-Svityčev model nastanka naglasa v posameznih oblikah pregibalnih vzorcev ne pojasnjuje.

nu) (pbsl. **dūmas* (I/1) ‘dim’ < pie. **d^huh₂mós*; pbsl. **g^hrīuá* (I/1) ‘griva’ ≤ pie. **g^hrih₃uēh₂*; pbsl. **pīlnas* **pīlná* **pīlnān* (I/1) ‘poln’ ≤ pie. **p^hlh₁nós* **p^hlh₁néh₂*, **p^hlh₁nóm*);

B) podtip s cirkumflektiranim ali kratkim zložnikom v korenu (I/2) iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa s praindoevropsko kračino v korenu (pbsl. **b^hlusá* (I/2) ‘bolha’, gr. *βόλλα* ‘bolha’ < pie. **b^hlúseh₂*, ‘bolha’; psl. **zōbъ* **zōbá* (d) ‘zob’ < pbsl. **lžāmbas* (I/2) ‘zob’, sti. *jāmbah^h* ‘zob’, gr. *γόμφος* ‘zob’ < pie. **g^hóm^hos* ‘zob’; psl. **podъ* **podá* (b) ‘pod, tla’ < pbsl. **padas* (I/2) ‘pod, tla’, gr. *πέδον* ‘tla’ < pie. **pódom*, **pédom*.³⁶ pbsl. **ástras* **astrá* **astrān* (I/2) ‘oster’, gr. *ἄστρος* ‘koničast’ < pie. **h₂ékros* **h₂ékreh₂* **h₂ékrom* ‘oster’).³⁷

5.5.2 Prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II)

Prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II) je nastal iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa (s fonološko nenaglašenim korenem), in sicer:

A) podtip z akutiranim zložnikom v korenu (II/1): a) v korenih s praindoevropsko prevojno dolžino (psl. **golvá* **gōlvō* (c) ‘glava’ < pbsl. **gál^huá* **gáluān* (II/1) ‘glava’ < pie. **g^hōluēh₂*; psl. **smōrdъ* (c) ‘smrad’ < pbsl. **smárdas* (II/1) ‘vonj, smrad’ < pie. **smōrdós*; psl. **mēso* (c) ‘meso’ < pbsl. **mémāsān* (II/1) ‘meso’, sti. *māmsám* ‘meso’, got. *mimz* ‘meso’ < pgerm. **mimzán* < pie. **mēmśóm* ‘meso’); b) v korenih s prabaltoslovansko dolžino, nastalo po Winterjevem zakonu (psl. **nāgvъ* **nagá* **nāgo* (c) ‘nag’ < pbsl. **nógas* **nó^hgá* **nógān* (II/1) ‘nag’ < **nōg^hús* **nōg^héh₂* **nōg^hóm* < pie. **nog^hós* **nog^héh₂* **nog^hóm* ‘nag’); c) v tistih primerih, ko je v naglasnih vzorcih z oblikami z regularno umaknjem naglasom po delovanju Hirtovega zakona po analogiji prišlo do posplošitve naglasnega mesta na končnici (pbsl. **g^hīuas* **g^hīuá* **g^hīuān* ‘živ’ (II/1) ≤ pie. **g^hih₃uós* **g^hih₃uēh₂* **g^hih₃uóm*);

B) podtip s cirkumflektiranim ali kratkim zložnikom v korenu (II/2) v korenih s praindoevropsko kračino (psl. **cěná* **cěnō* (c) ‘cena’ < pbsl. **kāi^hná* **kājnān* (II/2) ‘cena’, gr. *ποινή* ‘odkupnina, plačilo’ < pie. **k^hoi^hnéh₂*, ‘kazen, povračilo, odkupnina, vrednost, cena’; psl. **zimá* **zimō* (c) ‘zima’ < pbsl. **zēi^hmá* **zējmān* (II/2) ‘zima’ ← **g^hejmeh₂* ← pie. **g^héjōm* **g^himés* (→ gr. *χειμῶν* ‘zima, mraz, vihar’, gr.

³⁶ Iz praindoevropskih baritoniranih samostalnikov *o*-jevske sklanjatve srednjega spola s praindoevropsko kračino v korenu so v praslovansčini nastali praslovanski samostalniki *o*-jevske sklanjatve moškega spola naglasnega tipa b (pie. **pódom* > psl. **podъ*). Do prehoda srednji spol > moški spol je prišlo zaradi glasovne spremembe pie. **-om* > psl. **-ъ* (: pie. **-óm* > psl. **-o*). Pri praslovanskih samostalnikih srednjega spola z nemobilnim naglasnim tipom (pie. **léh₁tom* > psl. **lěto*), pri katerih bi pričakovali enako glasovno spremembo (pie. **léh₁tom* > psl. **lěto*), je prišlo do analogne posplošitve izglasnega psl. **-o*, in sicer pri v praindoevropsčini pogosto naglašeni priponski obrazilih (pie. **-tó-*, **-ló-*, **-iló-*), dokaz omahovanja pa so dvojni odrazi (pie. **tūh₂lom* > psl. **tŭlvъ*, **tŭlo*) (Hirt 1893; Illič-Svityč 1963: 131–133).

³⁷ Premenjevanje prabaltoslovanskega akuta in cirkumfleksa oziroma kračine znotraj pregalnega vzorca je posledica premenjevanja zlogovne strukture v praindoevropsčini (prisotnosti laringala v položaju pred soglasnikom : odsotnost laringala v položaju pred samoglasnikom ali pred **j*) (psl. **mē^hti* **melěšъ* (b/a) < **mēltéj* **meljesej* (I/1/I/2) < **melh₂tēj* **meljē-* < pie. **melh₂tēj* **melh₂je-*).

χεῖμα ‘zima, mraz, vihar’, sti. *hémán* ‘pozimi’ < **ǵ^hejm-*; lat. *hiems* ‘nevihta, zima, mraz’ < **ǵ^hiem-*); psl. **nogá* **nõgø* (c) ‘noga’ < pbsl. **na^gá* **nagãn* (II/2) ‘nohti, noga’ < pie. **h₃nog^héh₂* ‘nohti’; psl. **měxъ* (c) ‘meh, vreča’ < pbsl. **mãjšas* (II/2) ‘meh, vreča’, sti. *mešáh* ‘oven’ < pie. **mojsós* ‘oven, ovčja koža’; psl. **sûxъ* **suxá* **sûxo* (c) ‘suh’ < pbsl. **sãûsas* **sãû’sá* **sãûsãn* (II/2) ‘suh’, sti. *šoşah* ‘izsušujoč’, hom. gr. *αῖβς* ‘suh’ < pie. **h₂sausos* **h₂sauseh₂* **h₂sausom* ‘suh’; psl. **bòsъ* **bosá* **bòso* (c) ‘bos’ < pbsl. **basas* **ba’sá* **basãn* (II/2) ‘bos’, stvn. *bar* ‘bos, nag’ < pgerm. **bazás* < pie. **b^hosós* **b^hoséh₂* **b^hosóm* ‘bos, nag’).³⁸

6 Zaključek

Relativna kronologija naglasnih pojavov od praindoevropsčine preko prabaltoslovaniščine do praslovaniščine bi bila v luči moskovske naglasoslovne šole lahko sledeča:

(1) prabaltoslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu (z Illič-Svityčevo dopolnitvijo) (pie. **d^huh₂mós* > pbsl. **dúmas* ‘dim’) in posledično nastanek prabaltoslovanskih bariton iz dela praindoevropskih oksiton;

(2) oblikovanje prabaltoslovanske naglasne valence morfemov na osnovi njihove praindoevropske naglašenosti oziroma nenaglašenosti (pie. **h₂ul^hneh₂*, **b^hlúseh₂* > pbsl. **uiln⁽⁺⁾* ‘volna’, **blus⁽⁺⁾* ‘bolha’: pie. **ǵ^hōl^héh₂*, **k^hoijnéh₂* > pbsl. **galu⁽⁻⁾* ‘glava’, **kaj⁽⁻⁾* ‘cena’);

(3) nastanek prabaltoslovanskih tonemskih nasprotij akut : cirkumfleks/kračina na osnovi praindoevropskih kolikostnih nasprotij dolžina : kračina (prvi de Saussurjev zakon ali zakon *stóti*) (pie. **p^hl^hnós*, **lép^heh₂* : **ul^hk^hos* > pbsl. **píl^hnas* ‘poln’, **lépá* ‘lipa’: **uilkas* ‘volk’);

(4) prabaltoslovanska metatonija tipa recisivni akut > drugotno dominantni cirkumfleks v položaju pred naglasno dominantnim morfemom (pbsl. **gér⁽⁻⁾téj⁽⁻⁾* : **gér⁽⁻⁾dlãn⁽⁺⁾* > **gēr⁽⁺⁾dlãn⁽⁺⁾*);

(5) nastanek prabaltoslovanskega mobilnega naglasnega tipa iz indoevropskega oksitoniranega ali mobilnega naglasnega tipa po vzoru indoevropskega amfikinetičnega naglasno-prevojnega tipa (pie. **ǵ^hōl^héh₂*, **k^hoijnéh₂* → pbsl. **gál^huá* **gáluãn* (II/1) ‘glava’, **kãj^hnã* **kãjnãn* (II/2) ‘cena’);

(6) praslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu (Illič-Svityčeva dopolnitev za slovanščino) (pbsl. **grú^hztéj*, **gér^htéj* (II/1) > psl. **grýzti*, **žérti* (c/a); pbsl. **nagí^hká*, **bãrdãví^hká* (II/2) > psl. **nožíca*, **bordavíca* (F₂); pbsl. Dpl **nagá^hmus*, Lpl **nagá^hsu*, Ipl **nagá^hmís* > psl. Dpl **nogámъ*, Lpl **nogãxъ*, Ipl **nogãmi*) in po-

³⁸ Baltščina in slovanščina se v vseh primerih naglasno ne ujemata, kar bi lahko kazalo na različni praindoevropski naglasni izhodišči vzporednice na segmentni ravni: lit. *rankà*, Gsg *rañkos*, *rañkq* (2) ‘roka’ < **urónkeh₂* (> pgerm. **uranyō* > stnord. *rō* ‘vogal’): psl. **rōká* **rōqō* (c) ‘roka’ (> knj. sln. (*róka*) *rokō*, nar. sln. *róka rokō*, nštok. *rúka rúku*, čak. *rúkà rúku*, rus. *pyká pýky*, češ. *rúka ruku*) < **uronkeh₂* (> pgerm. **urangō* > stnord. *rong* ‘rebro’) (Illič-Svityč 1963: 23–24, 101).

sledično nastanek praslovanskih naglasnih tipov c/a in F₂ znotraj baltoslovanskega naglasnega tipa II/1;

(7) praslovanski naglasni pomik po Dybojevem zakonu (pbsl. *b'lusá *b'lusãñ (I/2), *uãĩ'nikas *uãĩ'nikãñ (I/2) > psl. *b'lxá *b'lxǫ (b) 'bolha', *věńcǫ *věńcá (B) 'venec') in posledično nastanek praslovanskega naglasnih tipov b, B, D, E, F₁, G iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa I/2;

(8) praslovanska nevtralizacija tonemskih nasprotij v fonološko nenaglašanih oblikah (Meilletov zakon) in posledično sovpad prabaltoslovanskih naglasnih tipov II/1 in II/2 v praslovanski naglasni tip c/C v večini primerov (Asg pbsl. *gáluãñ (II/1), *kãjñãñ (II/2) > psl. *gólǫ (c) 'glava', *cěñǫ (c) 'cena');

(9) poznopraslovanski naglasni umik s polglasnika v šibkem položaju in posledično nastanek poznopraslovanskega novega akuta (psl. *morišb, *nesešb, *trěsešb, *gryzešb > *morišb, *nesešb, *trěsešb, *gryzešb);

(10) poznopraslovanski naglasni umik z nestaroakutiranega srednjega zloga znotraj praslovanskega naglasnega tipa b in posledično nastanek poznopraslovanskega novega akuta (psl. *možěšb *možěte; *blǫdišb *blǫdite, *nosišb *nosite > *možešb *možete; *blǫdišb *blǫdite, *nosišb *nosite).

Literatura

- Bezljaj 1995 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* III, Ljubljana, 1995.
- Bezenberger 1877 = Adalbert Bezenberger, *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Göttingen, 1877.
- Dolobko 1927 = Милий Долобко, Ночь – ночесь, осень – осенесь, зима – зимусь, лето – летось, *Slavia* (Praha) 5 (1927), 678–717.
- Dybo 1958 = Владимир Антонович Дыбо, О древнейшей метатонии в славянском глаголе, *Вопросы языкознания* (Москва), 1958, № 6, 55–62.
- Dybo 1971 = Владимир Антонович Дыбо, Закон Васильева–Долобко и акцентуация форм глагола в древнерусском и среднеболгарском, *Вопросы языкознания* (Москва) 1971, № 2.
- Dybo 1971a = Владимир Антонович Дыбо, О фразовых модификациях ударения в праславянском, *Советское славяноведение* (Москва) 1971, № 6.
- Dybo 1981 = Владимир Антонович Дыбо, *Славянская акцентология*, Москва, 1981.
- Dybo 2000 = Владимир Антонович Дыбо, *Морфологизованные парадигматические акцентные системы*, Москва, 2000.
- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии*, Москва, 1990.
- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1993 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии: словарь*, Москва, 1993.

- Forssman 2001 = Berthold Forssman, *Lettische Grammatik*, Dettelbach: Verlag J. H. Röhl, 2001 (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 20).
- Fortunatov 1880 = Filip Fëdorovič Fortunatov, Zur vergleichenden Betonungslehre der lituslavischen Sprachen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 4 (1880), 575–589.
- Hanssen 1885 = Friedrich Hanssen, Der griechische circumflex stammt aus der ursprache, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 27 (1885), 612–617.
- Hirt 1893 = Hermann Hirt, Zu den slavischen Auslautsgesetzen, *Indogermanische Forschungen* (Strassburg) 2 (1893), 337–364.
- Hirt 1895 = Hermann Hirt, *Der indogermanische Akzent: ein Handbuch*, Strassburg, 1895.
- Hraste – Šimunović 1979 = Mate Hraste – Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Wörterbuch*, unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch, Köln – Wien: Böhlau Verlag, 1979.
- Illič-Svityč 1963 = Владислав Маркович Иллич-Свитыч, *Именная акцентуация в балтийском и славянском: судьба акцентуационных парадигм*, Москва, 1963.
- Ivšić 1911 = Stjepan Ivšić, Prilog za slavenski akcenat, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb) 187 (1911), 133–207.
- Jakobson 1963 = Роман Осипович Якобсон, Опыт фонологического подхода к историческим вопросам славянской акцентологии, *American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists: Sofia, 1963*, The Hague, 1963, 1–26.
- Kortlandt 1974 = Frederik Kortlandt, Old Prussian accentuation, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 88 (1974), 299–309.
- Lehfeldt 2009 = Werner Lehfeldt, *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie*, München, ³2009 (¹1993, ²2001).
- Leskien 1881 = August Leskien, Die Quantitätsverhältnisse im Auslaut des Litauischen, *Archiv für slavische Philologie*, Heidelberg 5 (1881), 188–190.
- Lietuvių kalbos institutas 1997 = Lietuvių kalbos institutas, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius, ³1997.
- Lietuvių kalbos institutas 2000 = Lietuvių kalbos institutas, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, ⁴2000.
- Lončarić 1996 = Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb, 1996.
- Mathiassen 1996 = Terje Mathiassen, *A short grammar of Lithuanian*, Columbus, 1996.
- Meier-Brügger 2010 = Michael Meier-Brügger, Zu den Flexionsparadigmen und ihren Ablautklassen, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, Berlin – New York, ³2010 (¹2000, ²2002).
- Meillet 1902 = Antoine Meillet, О некоторых аномалиях ударения в славянских языках, *Русский филологический вѣстникъ* (Warszawa) 48 (1902), № 3–4, 193–200.
- Piesarskas – Svecevičius 2002 = Bronius Piesarskas – Bronius Svecevičius, *Naujasis lietuvių-anglų kalbų žodynas*, Vilnius, 2002.

- Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: transliterirana izdaja*, Ljubljana, 2006 (¹1894/95) (elektronska različica).
- de Saussure 1894 = Ferdinand de Saussure, À propos de l'accentuation lituanienne, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris* (Paris) 8 (1894), 425–446.
- de Saussure 1896 = Ferdinand de Saussure, Accentuation lituanienne, *Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde: Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen* (Straßburg) 6 (1896), 157–166.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, ²2003 (¹1997).
- Snoj 2009 = Marko Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana, 2009.
- SP = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 2001 (elektronska različica).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, Ljubljana, 1970–1991 (elektronska različica).
- Stang 1957 = Christian S. Stang, *Slavonic Accentuation*, Oslo, 1957.
- Stanonik 1977 = Marija Stanonik, Govor Žirovske kotline in njenega obrobja, *Slavistična revija* (Ljubljana) 25 (1977), 293–309.
- Steenwijk 1992 = Han Steenwijk, *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta (GA), 1992.
- Streitberg 1894 = Wilhelm Streitberg, Die indogermanische Sektion auf der Wiener Philologenversammlung, 23.–27. Mai 1893, *Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde: Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen* (Straßburg) 3 (1894), № 6, 162–168.
- Stundžia 1995 = Bonifacas Stundžia, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius, 1995.
- Šahmatov 1901 = Александр А. Шахматов, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten von Milan Rešetar, Wien, 1900, *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской акедеміи наукъ* (Санктпетербургъ) 6 (1901 (1903)), 339–353.
- Šahmatov 1915 = Александр А. Шахматов, *Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи русскаго языка*, Петроградъ, 1915.
- Šekli, Matej: *Ledinska imena v kraju Livek in njegovi okolici: doktorsko delo*, Ljubljana, 2006 (razmnoženo).
- Vasiljev 1905 = Леонид Лазаревич Васильев, Къ исторіи звука ѣ въ московскомъ говорѣ в XIV–XVII вѣкахъ, *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской акедеміи наукъ* (Санктпетербургъ) 10 (1905), № 2, 177–227.
- Vasiljev 1905a = Леонид Лазаревич Васильев, Замѣтка объ акцентовкѣ несклоняемаго причастія на -ль, *Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія* (С.-Петербургъ) 1905, авг., 464–469.
- Vasiljev 1929 = Леонид Лазаревич Васильев, О значении каморы в некоторых древнерусских памятниках XVI–XVII веков: к вопросу о произношении звука о в великорусском наречии, *Сборник по русскому языку и словесности* (Ленинград) I (1929), № 2.
- Zaliznjak 1985 = Андрей Анатольевич Зализняк, *От праславянской акцентуации к русской*, Москва, 1985.

Prehistory of the Proto-Slavic accent system according to the Moscow Accentological School

Summary

According to the Moscow Accentological School, the relative chronology of accent-related phenomena from Proto-Indo-European through Proto-Balto-Slavic to Proto-Slavic appears to be as follows:

(1) Proto-Balto-Slavic accent retraction by Hirt's Law (in Illič-Svityč's modification) (PIE. **d^huh₂mós* > PBSl. **'dūmas* 'smoke'), which is, consequently, responsible for the transition of the affected Proto-Indo-European oxytones to Proto-Balto-Slavic baritones;

(2) The emergence of Proto-Balto-Slavic accentual valence in morphemes, constituted on the basis of Proto-Indo-European stress (PIE. **h₂uǵh₂neh₂*, **b^hlúseh₂* > PBSl. **uǐln₍₊₎* 'wool', **blus₍₊₎* 'flea': PIE. **g^hōluéh₂*, **k^uoǐneh₂* > PBSl. **galu₍₋₎* 'head', **kaj̃n₍₋₎* 'price');

(3) The manifestation of Proto-Indo-European quantitative opposition long vs. short as Proto-Balto-Slavic tonal opposition acute vs. circumflex or short (de Saussure's First Law or the "stóti" Law) (PIE. **p^hl_hnós*, **léǵpeh₂*: **uǵk^uos* > PBSl. **pīlnas* 'full', **léǵá* 'lime': **uǵilkas* 'wolf');

(4) Proto-Balto-Slavic metatony of the type recessive acute > circumflex of secondary dominance before an accentually dominant morpheme (PBSl. **gér₍₋₎téǐ₍₋₎*: **gér₍₋₎dlān₍₊₎* > **gēr_(±)dlān₍₊₎*);

(5) The development of the mobile Proto-Balto-Slavic accentual paradigm, based on Proto-Indo-European oxytones or mobile accentual paradigms remodeled on the amphikinetic accent-ablaut type reconstructed for Proto-Indo-European (PIE. **g^hōluéh₂*, **k^uoǐneh₂* → PBSl. **gál'ua* **gáluān* (II/1) 'head', **zēǐ'má* **zēǐmān* (II/2) 'winter');

(6) Proto-Slavic accent retraction by Hirt's Law (modification for Slavic by Illič-Svityč) (PBSl. **grūz'téǐ*, **gér'téǐ* (II/1) > PSl. **grȳzti* 'to bite', **zěrti* (c/a) 'to devour'; PBSl. **nagǐ'ká*, **bārdāǐ'ká* (II/2) > PSl. **nožica* 'small foot', **bordavica* (F₂) 'wart'; PBSl. Dpl **nagā'mus*, Lpl **nagā'su*, Ipl **nagā'mīs* > PSl. Dpl **nogāmь*, Lpl **nogāxь*, Ipl **nogāmi* 'legs') and, consequently, the development of Proto-Slavic accentual paradigms c/a and F₂ from Proto-Balto-Slavic accentual paradigm II/1;

(7) Proto-Slavic accent shift by Dybo's Law (PBSl. **b'lusá* **b'lusān* (I/2), **uāǐ'nikas* **uāǐ'nikō* (I/2) > PSl. **blъxá* **blъxō* (b) 'flea', **věньcъ* **věньcá* (B) 'wreath') and, consequently, the development of Proto-Slavic accentual paradigms b, B, D, E, F₁ and G from Proto-Balto-Slavic accentual paradigm I/2;

(8) Proto-Slavic tonal neutralization in phonologically unstressed forms (Meillet's Law), which in the majority of cases led to the merger of Proto-Balto-Slavic accentual paradigms II/1 and II/2, now constituting Proto-Slavic accentual paradigm c (Asg PBSl. **gáluān* (II/1), **kāj̃nān* (II/2) > PSl. **gōlūo* (c) 'head', **cēno* (c) 'price');

(9) Late-Proto-Slavic accent retraction from the reduced vowels *jer* or *jor* in so-called weak position, leading to the appearance of the Late-Proto-Slavic neo-acute toneme (PSl. **morišb̑*, **nesešb̑*, **tręsešb̑*, **gryzešb̑* > **morišb* ‘you murder’, **nesešb* ‘you carry’, **tręsešb* ‘you agitate’, **gryzešb* ‘you bite’);

(10) Late-Proto-Slavic accent retraction from vowels with non-acute intonation in medial syllables (affecting accentual paradigm b) and, consequently, the emergence of the Late-Proto-Slavic neo-acute toneme (PSl. **možěšb* **možěte*; **blǫdišb* **blǫdite*, **nosišb* **nosite* > **možěšb* **možete* ‘you can’; **blǫdišb* **blǫdite* ‘you roam’, **nosišb* **nosite* ‘you carry’).